

**Подвижники національного
відродження: Лев Биковський
і Василь Доманицький**

**Матеріали круглого столу з
міжнародною участю**

**14 травня 2025 року
м. Черкаси**

Управління культури та охорони культурної спадщини
Черкаської обласної державної адміністрації

Комунальний заклад «Обласна універсальна наукова
бібліотека імені Тараса Шевченка» Черкаської обласної ради

Громадська організація «Черкаське обласне відділення
Української бібліотечної асоціації»

Черкаська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України

**Подвижники
національного відродження:
Лев Биковський і Василь Доманицький**

Матеріали круглого столу з міжнародною участю,
присвяченого 130-річчю від дня народження Л.
Биковського та 115-річчю від часу смерті В. Доманицького

14 травня 2025 року
м. Черкаси

Черкаси 2025

**УДК 929:930](477)''18/19''
П44**

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Комунального закладу «Обласна універсальна наукова
бібліотека імені Тараса Шевченка» Черкаської обласної
ради (протокол № 3 від 20 травня 2025 р.)*

Упорядник

К. Бугаєнко

Відповідальна за випуск

Л. Дядик

П44 Подвижники національного відродження: Лев Биковський і Василь Доманицький : збірник матеріал. круглого столу з міжнарод. участю, 14 трав. 2025 р., м. Черкаси / Упр. культури та охорони культур. спадщини Черкас. облдержадмін., Комунал. закл. «Обл. універс. наук. б-ка ім. Тараса Шевченка» Черкас. облради / упоряд. К. Бугаєнко. – Черкаси : ОУНБ ім. Тараса Шевченка, 2025. – 56 с.

У збірнику вміщено матеріали круглого столу «Подвижники національного відродження: Лев Биковський і Василь Доманицький». Учасники обговорили та проаналізували історико-культурологічну спадщину вчених-земляків, спектр їх громадської діяльності, висвітлили маловідомі сторінки життєвого шляху. Закцентували увагу на розширенні популяризації та поверненні творчого спадку вчених до активного наукового вжитку.

Видання орієнтоване на науковців, працівників музеїв, бібліотечної та книговидавничої галузей, краєзнавців, студентів.

УДК 02 (477.46) (091) (063)

Тексти у збірнику опубліковані на основі матеріалів, наданих авторами.
Збережено стилістику й орфографію.

© Комунальний заклад «Обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка», 2025
© Автори статей, 2025

Від упорядника

14 травня 2025 року в Черкаській обласній універсальній науковій бібліотеці імені Тараса Шевченка відбувся круглий стіл з міжнародною участю **«Подвижники національного відродження: Лев Биковський і Василь Доманицький»**, присвячений 130-річчю від дня народження Л. Биковського та 115-річчю від часу смерті В. Доманицького.

Ініціатор і організатор проведення круглого столу – Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка за підтримки Управління культури та охорони культурної спадщини Черкаської обласної державної адміністрації. Захід було проведено, зважаючи на виклики, обумовлені військовим станом, у змішаному форматі – онлайн/офлайн.

Метою круглого столу є огляд і дослідження маловідомої історико-культурологічної спадщини та життєпису вчених – знакових постатей українського книгознавства, бібліотекознавства, бібліографії, літературознавства, філології, економіки, історії, геополітики, публіцистики, етнографії та інших сфер науки в Україні та за кордоном.

Учасниками заходу стали Черкаська обласна організація Національної спілки краєзнавці України, Черкаська обласна організація Національної спілки письменників України, ГО «Черкаське обласне відділення Української бібліотечної асоціації», Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, Черкаський державний технологічний університет, колеги та партнери зі Школи інформації Державного університету м. Сан-Хосе, бібліотеки Вашингтонського університету (Сієтл) і Лос-Анжелеської публічної бібліотеки (Сполучені Штати Америки, онлайн), Державний архів Черкаської області, Черкаський обласний краєзнавчий музей, Звенигородський краєзнавчий музей ім. Т. Г. Шевченка, Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Черкаського НУ ім. Богдана Хмельницького.

Відкрила захід вітальним словом Людмила Дядик, директор Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Тараса Шевченка, яка підкреслила значення наукової спадщини відомих вчених, котрі відіграли вагомий роль у примноженні здобутків і традицій національної культури, активізації культурного процесу. Українська наука та культура в боргу перед цими незвичайними особистостями, громадськими діячами, працелюбними науковцями, які, попри всі перешкоди, життєві негаразди, були вірними патріотами, залишили по собі неоціненний скарб – свої наукові доробки.

Засідання відбулося у двох частинах:

- Частина 1. Лев Биковський: «У службах українській книжці».
- Частина 2. Людина діла і праці: Василь Доманицький.

Учасники круглого столу обговорили та проаналізували історико-культурологічну спадщину вчених-земляків, спектр їхньої громадської діяльності, поділилися дослідженнями маловідомих сторінок життєвого шляху. Закцентували увагу на розширенні популяризації та поверненні наукового спадку вчених до активного наукового вжитку.

У межах заходу було організовано книжкову виставку опублікованих робіт Л. Биковського та В. Доманицького, статей про їхні наукові праці та фотоілюстрацій.

Бібліотечні працівники області та охочі змогли долучитися до круглого столу в режимі ZOOM.

Організатори сподіваються, що матеріали учасників круглого столу стануть приводом для розширення спектру досліджень, активізації видання наукових праць Л. Биковського та В. Доманицького, їх популяризації.

Подвижники національного відродження: Лев Биковський і Василь Доманицький

Лев Биковський

Василь Доманицький

Вступне слово

У літописі України є чимало імен особистостей, які відіграли визначну роль у розвитку вітчизняної науки. Серед них і постаті наших славних краян, уродженців Звенигородщини **Лева Юстимовича Биковського** та **Василя Миколайовича Доманицького**.

Українська наука й культура все ще в боргу перед національно свідомими патріотами, які, незважаючи на соціально-політичні катаклізми, залишили неоціненний скарб – наукові твори. На жаль, їхня спадщина ще вповні не включена до загального наукового процесу. Повернення її до активного наукового вжитку, дослідження та популяризація доробку, життя і діяльності цих непересічних особистостей є важливим внеском у справу зміцнення національної науки, духовності українського народу.

В основі круглого столу «**Подвижники національного відродження: Лев Биковський і Василь Доманицький**» – висвітлення практик дослідження та промоції маловідомої історико-культурологічної спадщини та життєпису знакових постатей українського книгознавства, бібліотекознавства, бібліографії, літературознавства, філології, еконо-

міки, історії, геополітики, публіцистики, етнографії та інших сфер науки. Проведення науково-комунікативного заходу, приурочене 130-річчю від дня народження Лева Юстимовича Биковського та 115-річниці від часу смерті Василя Миколайовича Доманицького, є пошануванням цих достойників із різногранними талантами та дивовижною працьовитістю.

Левко Биковський прожив довге, складне, але разом із тим цікаве творче життя. Шлях його земляка, жертвовного працівника на ниві українського відродження Василя Доманицького, був короткий, як спалах зірки, лише 33 роки, але такий наповнений у науково-творчому сенсі.

В одній із робіт Василь Доманицький зазначав: «Культурність нації у значній мірі виявляється в тому, як шанує нація своїх найкращих синів, апостолів правди і науки, діячів національного відродження. Коли прикласти цю міру до нас, то невелика честь та похвала на долю нам випаде». Так і сталося, що за радянської доби їхня діяльність недооцінена, імена як «небезпечних націоналістів», «ворожих еміграційних сил» тривалий час замовчувалися, на вивчення інтелектуального доробку несправедливо існувала заборона, праці Биковського були передані у спецсховища. Час показав, що багатогранна спадщина цих служителів національного розвитку потребує актуалізації фундаментального дослідження, пошуків і перевидань, відновлення історичної справедливості.

Якщо раніше звернення до спадщини вчених були фрагментарними, то сьогодні тематичний спектр досліджень/вивчень розширюється, хоча й не охоплює всіх аспектів їхньої різноманітної наукової та громадської діяльності.

Сприяють формуванню нового культурно-історичного простору цих відомих діячів науки як інституції соціальної пам'яті бібліотеки, архіви та музеї Черкащини. Вони, виконуючи меморіальну функцію, зберігають і транслюють інформаційні ресурси, наукові та культурні цінності, що є підґрунтям для дослідницької діяльності науковців. Вважаю, що учасники круглого столу у своїх виступах додадуть нові знання про багату спадщину наших вчених-земляків.

Дякую за приєднання до круглого столу колегам із США: партнерам зі Школи інформації Державного університету м. Сан-Хосе, бібліотеки Вашингтонського університету (Сієтл) і Лос-Анжелеської публічної бібліотеки, які долучилися зі своїми дослідженнями американського періоду життя та творчості Лева Биковського.

**Людмила Дядик, директор
КЗ «Обласна універсальна
наукова бібліотека
імені Тараса Шевченка»
Черкаської обласної ради**

Частина 1

Лев Биковський: «У службах українській книжці»

УДК 929(477+73)''19''Биковський

*Олена Наріжна, директорка
Звенигородського краєзнавчого
музею ім. Т. Г. Шевченка,
членкиня Національної спілки
краєзнавців України*

ЛЕВ БИКОВСЬКИЙ: ВІД ВІЛЬХОВЕЦЬКОГО УРОЧИЩА ПРИВОРОТТЯ ДО ЕМІГРАЦІЇ

Анотація. У статті висвітлено дитячі та юнацькі роки життя книгознавця, бібліографа Левка Биковського, уродженця с. Вільховець, що на Звенигородщині.

Ключові слова: *Л. Биковський, книгознавець, бібліограф, Вільховець, Звенигородщина.*

Annotation. The article highlights the childhood and youth of the book scholar and bibliographer Levko Bykovsky, a native of the village of Vilkhovets, in the Zvenigorod region.

Keywords: *L. Bykovsky, book scholar, bibliographer, Vilkhovets, Zvenigorod region.*

До переліку населених історичних місць сучасної Звенигородщини входить багато сіл з історичною минувшиною. Серед них – Вільховець Звенигородської територіальної громади, який ще 1637 року позначив на карті Гійом Левассер де Боплан (французький інженер, картограф). Свого часу цей населений пункт значився містечком. На околиці знайдено залишки поселень трипільської культури та скіфського часу, а також сліди скіфсько-сарматського періоду.

Тут народився 10 (22) квітня 1895 р. український бібліограф, геополітик та історик Лев Юстимович Биковський. Про свою малу батьківщину він залишив цінні спогади. Особливо цікавий спомин про Вільховецьку цукроварню як одну з найдавніших в Україні, засновану 1844 року. При ній був фільварок, де в 1890 році помічником економа працював молодий Юстим Петрович Биковський, батько Левка. Він походив із міщан Звенигородки римо-католицького віросповідання. Перед тим закінчив двоклясову школу, відбув військову службу (як гарматник).

Отримавши посаду при цукроварні, одружився з Ганною Федосі-ївною Славинською, православної віри. Про свій родовід Левко Биковський згадував так: «В нашій родині чомусь ніколи не цікавилися генеалогічними справами. Пам'ять сягала лише до третього покоління – до моїх дідів. Батько мого батька, а мій дід, Петро Биковський, був одружений з бабкою Валерією, обидвоє римо-католицького віровизнання, народжені в Україні. З родинних оповідань виходило, що він походив з давно замешкалого в Україні шляхетського роду, приписаний до міщан міста Звенигородки» [1].

Коли молода сім'я збільшилась (народилось двійко дітей – Левко та Софія), батька призначили в Жидівське лісництво Привороття поблизу с. Вільховця. Батько був службовцем-лісничим, мати займалась дітьми та господею. У родині Биковських народилися ще діти. Усі мали початкове «хатнє навчання». Левко був старшим, мав брата Петруся та три сестри – Софію, Ольгу й Галину. Ольга та Петрусь померли в дитячому віці, поховані на цвинтарі с. Попівки, до цього села формально належало Привороття.

Після домашнього навчання Левко віддали вчитися в м. Звенигородку. Саме тут, у комерційній школі, у нього формується світогляд борця за українську ідентичність. Залюбленість у читання, бережливе ставлення до книг підсвідомо додавало цікавості у вивченні історії свого краю. У цьому допоміг викладач Юрій Вовк – син відомого українського науковця, археолога, етнографа Федора Вовка. Та й інші викладачі заклали хлопчині міцні підмурки активної громадської діяльності. Про них та про осередок національного руху в повітовому містечку Звенигородка згадує Левко Биковський у своїй книзі «Звенигородська комерційна школа. Спогади з 1905–1912 рр.». Там він описує свій край, родину. Навіть згадує про те, що впродовж перших трьох років навчався не зовсім старанно, за що батько отримав листа-рекомендацію від дирекції школи: на вакаціях неодмінно вчитися, щоб наздогнати товаришів, та восени перездати іспит із французької [2].

Батьки розчинялися в дітях, працювали для них. Навіть колеги по роботі в економії графа А. Потоцького засуджували батька, чи, може, на-віть заздрили, бо ж навчання коштувало родині великих грошей. Дізнавшись, що не тільки син Левко вчиться, а й сестри пішли в гімназію у Звенигородці, один із них обурився, кажучи, що ніякої освіти своїм донькам не дасть: «Аби вміла кури порахувати та мала добре придане!» Ось що потрібне для життєвої кар'єри дівчини, а не якась там «гімназія», твердив він. Юний Левко усвідомив те ставлення пихатих неуків і взявся за навчання так, що закінчив комерційну школу зі срібною медаллю. Зокрема, у мемуарах Л. Биковський ставив собі за мету «вшанувати пам'ять» середньої комерційної школи, в якій сам навчався протягом 1905–1912 років. На конкретному матеріалі він доводить, що заклад був

потужним національно-культурним осередком м. Звенигородка [2]. Ця праця може бути вагомим джерелом для істориків, які вивчають історію становлення і розвитку українського національного та культурного руху в різних регіонах країни.

Лев Биковський цікавився історією України, козацтвом. Залишив ось такий опис: «Населення по селах навкруги м. Звенигородки було мішане. Воно складалося з селян, нащадків козаків і з асимільованих «меншостей», або «приходьків». У сусідньому с. Гусакове жила того роду козацька родина Смоктіїв. Добродій Смоктій, у мої часи літ під 40, середнього росту, поважного вигляду, приїздив у різних справах до мого батька. Зовнішнім виглядом скидався на «кулішівський тип», з вусами додолу, завжди у вишиваній сорочці з зеленою або червоною стрічкою, в широких шароварах і чоботях. Батько розказував мені, що в родині Смоктія ще й досі переховуються козацькі традиції та що він думає, при першій нагоді, відновити козацтво в Україні». Так воно і сталося. У Київській губернії у селі Гусакове, на кутку Галайки, у березні 1917 року відродилося українське козацтво, яке мало назву Вільне козацтво. Одним із його організаторів став Никодим Смоктій».

Левко прожив у цьому мальовничому краї до 17 років. «Українська мова та пісня (а моя мати гарно співала) лунали в нас усюди, в кухні, на подвір'ї, в покоях; часом було чути й польську мову, і все це глибоко западало у душу...» – згадує вже в еміграції. Своєму дитинству та юності на Звенигородщині присвячує спогади у книзі «Від Привороття до Трапе-зунду: Спомини (1895–1918)». Там також описав навчання в Санкт-Петербурзі та участь у Першій світовій війні: «Почав писати про Звени-городщину, складати нотатки про перебіг свого життя. При цьому мав на увазі не так свою особу, як опис обставин, у яких я перебував, тих людей, з якими довелося зустрічатися впродовж свого свідомого життя». Тут він згадував чарівні ліси краю, традиції, на яких виховувався, становлення та розвиток національної свідомості, показав свою активну участь в українських «Громадах», у національному русі [1].

Усе життя Л. Биковський мав непереборне бажання вчитися, пізнавати. Після закінчення Комерційної школи навчався на металургійному відділі Петербурзького політехнічного інституту, брав участь у житті української громади, на громадських засадах виконував обов'язки бібліотекаря Українського студентського товариства в інституті. Уже тоді долучився до «служби українській книжці», яку вважав основою національної культури. У 1914-1915 рр. перевівся до Лісового інституту, де координував роботу Української студентської громади [3, с. 37]. В умовах поневоленого стану України Російською імперією пропагував збереження національних традицій.

Під час Першої світової війни Лев Биковський відбував військову службу, працював інженерним техніком на Закавказькому російсько-турецькому фронті, проявив себе активним громадсько-політичним діячем. Тут він дізнався про російську революцію 1917 р. Під час перебування у Трапезунді (нині Трабзон, Туреччина) Биковський був одним з організаторів Української Громади (1916–1918). Там зустрічався з Агатангелом Кримським, який перебував у науковому відрядженні для порятунку від воєнного лихоліття наукових архівів [3, с. 38]. Натхненний такою плідною зустріччю, Левко почав займатися журналістською діяльністю. Опублікував кілька своїх перших статей. Не забував про Звенигородщину. 1918 року під час буремних подій Української революції, коли політична, літературна й економічна газета «Звенигородська думка» стала осередком активного творення Української державності, Биковський опублікував там кілька злободенних матеріалів. Заснував ту газету товариш по Комерційній школі Г. Піщаленко (В. Хоменко, газета «Шевченків край» від 12 червня 1996 р.).

Л. Ю. Биковський навесні 1918 р. приїхав до Києва, служив у Міністерстві закордонних справ УНР, секретарем у видавництві «Друкар».

1919 року почав працювати (з перервами) у Всенародній бібліотеці України (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського). Молодий Л. Биковський проявив неабиякі організаційні й інтелектуальні здібності у процесі становлення бібліотеки. Засаднича праця зі збереження та осмислення книжкових надбань стала справою його життя. У той час він працює редактором журналу «Хроніка» при Всенародній бібліотеці. Часопис не лише розповідав про успіхи бібліотекарів, а й займався пошуком способів поліпшення роботи бібліотеки. Згодом, у 1921 році, очолив один із відділів і під впливом директора бібліотеки, відомого першого теоретика наукової бібліографії в Україні Ю. Меженка взявся за розвиток українського книгознавства й бібліографії. Це був, як писав Левко Юстимович, його черговий вищий щабель у службах українській книжці.

З осені 1919 р. до весни 1920 р. Биковський навчався в Кам'янець-Подільському державному університеті й одночасно працював в університетській бібліотеці.

Варто зазначити, що невтомно працюючи та навчаючись, Л. Биковський через брак коштів на прожиття мусив їхати до родичів на Звенигородщину. Зиму 1920/1921 провів у Лозоватці, вчителював у с. Озірна. Ось як описує той період у праці «У службах українській книжці»: «Тут провадив культурно-освітню діяльність, між іншим редагував «Літопис Громадської Бібліотеки Лозоватського Товариства «Просвіта» й інші місцеві часописи» [3, с. 40].

Переживши важкі часи, Левко Юстимович знову повернувся до Києва, працював у Всенародній бібліотеці України. Згодом зрозумів, що

влада в Україні не дасть можливості присвятити себе науці. У листопаді 1921 р. виїхав у відрядження на Волинь. За сприяння Агатангела Кримського емігрував звідти в Польщу. Навчався в Чехословаччині. Пізніше свідчив у своїх мемуарах, що хотів повчитися у світочів книжної справи на Заході. 1944 року виїхав до Німеччини, а 1948 року – до Америки. Віддаючи себе науці, мандруючи світами, писав спогади про рідний край.

71 рік свого життя Лев Юстимович провів в еміграції, де і помер 11 січня 1992 р., похований у Денвері, США.

Де б не був, Лев Биковський продовжував утверджувати українську національну ідею. У 30-ті рр. його ім'я було заборонене, а книжки опинилися у спецфондах. Творча спадщина тривалий час лишалася невідомою, малознаною науковцями. Лише в суверенній Україні почали згадувати та вивчати наукові праці діячів української культури мігрантів, вшановувати пам'ять.

100-ліття з дня народження свого земляка Л. Ю. Биковського Звенигородщина вшанувала відкриттям пам'ятного знаку в урочищі Привороття (с. Вільховець) в садибі, де стояв будинок, в якому провів дитячі та юнацькі роки український публіцист і краєзнавець. Граніт для кам'яної брили взято з вільховецького гранітного кар'єру. Автор пам'ятного знаку – місцевий художник П. Бевзенко. На мармуровій табличці напис золотими літерами: «Тут стояв будинок, в якому пройшли дитячі та юнацькі роки видатного українського публіциста і книгознавця Левка Устимовича Биковського». У рідному селі названо вулицю його ім'ям та провулок у м. Звенигородці. Для Звенигородського краєзнавчого музею дружина Лева Биковського Марія подарувала його авторські книги «Від Привороття до Трапезунду (спомини 1895–1918)», «На Кавказько-Турецькому фронті» (1968), «Книгарні – Бібліотеки – Академія: спомини (1918–1922)», «Український Чорноморський Інститут» (1970) та інші. Усі видання з еклібрисом «З бібліотеки Л. Биковського».

Із нагоди 130-річчя від дня народження Левка Юстимовича в музеї оформлено тематичну експозицію, де представлені праці вченого з книгознавства, бібліографії, бібліотекознавства, спогади та життєписи про українських вчених, діячів історії та культури, з якими його звела доля.

Список літератури

1. Биковський Л. Від Привороття до Трапезунду: спомини (1895–1918). Мюнхен, Денвер : Дніпрова хвиля, 1969. 133 с.
2. Биковський Л. Звенигородська комерційна школа: (Спогади з 1905–1912 рр.). Вінніпег, Денвер, 1965. 48 с.

3 Биковський Л. У службах українській книжці / упоряд. Л. Винар, Я. Ісаєвич. Львів, Нью-Йорк, 1997. 328 с.

4. Добровольська Л. Л. Биковський і Звенигородщина. *Бібл. планета*. 2010. №2. С. 19-20.

5. Хоменко В. Пам'ять. Київ : Арт Економі, 2013. 180 с.

Юлія Госарт, професорка
*Школи інформації
Державного університету
м. Сан-Хосе, США*

АМЕРИКАНСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ І ТВОРЧОЇ ПРАЦІ ЛЕВА БИКОВСЬКОГО

Шановні колеги, колежанки, вітаємо! Дуже дякуємо за запрошення виступити на вашому круглому столі і сподіваємося, що в цей важкий для України час він проходить під тихим, мирним небом і все гаразд з вашою родиною.

Для нас, для нашої невеличкої команди, це нагода підчитати, як казала Любов Григорівна (моя вчителька української мови Черкаської школи № 8), про нашого земляка **Лева Биковського – бібліотекаря, бібліографа, науковця, історика** – і поділитися з вами нашими невеличкими дослідженнями американської спадщини вченого.

Матеріал складається із трьох частин. На початку **Габрієлла Резновскі**, бібліотекарка Державного університету штату Вашингтон (м. Сієтл), коротко розповість про життя Лева Биковського та зупиниться на деяких його роботах. Я, **Юлія Госарт**, професорка Школи інформації Державного університету м. Сан-Хосе, розповім про невелике, але цікаве його дослідження про українців Колорадо. **Сара Клер**, випусниця нашої Школи інформації Державного університету Сан-Хосе, бібліотекарка Лос-Анжелеської публічної бібліотеки, зробить невеликий бібліографічний огляд деяких праць Биковського, опублікованих в Америці та Канаді. Ми дуже сподіваємося, що наш внесок у роботу круглого столу викличе зацікавленість, оскільки тема стосується не тільки культурної спадщини Биковського, але й українців в Америці, українських бібліографів та бібліотекарів за кордоном, є дуже важливою і потребує детальних досліджень. Ще раз дякую за запрошення від усієї нашої команди.

Габрієлла Резновскі, бібліотекарка
*Державного університету штату
Вашингтон (м. Сієтл, США)*

ПРО ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ І ДЕЯКІ ТВОРЧІ ДОРОБКИ

Л. БИКОВСЬКОГО (Тези)

Лев Биковський, український науковець, бібліотекар і бібліограф, народився 1895 року в селі Вільховець на Черкащині. Освіту здобув в Україні та Петербурзі. У Петербурзі брав активну участь у діяльності української студентської громади, перетворившись на вправного організатора. Здавалося, він завжди мав потяг до організації та забезпечення того, щоб інтелектуальний доробок України – політичний, економічний, історичний, літературний чи інший – був задокументований і збережений. Це переслідувало його скрізь, де б не жив – в Україні, Польщі, Чехословаччині чи США.

Биковський працював у Національній бібліотеці України, де захопився публіцистичною діяльністю і був першим редактором бібліотечного журналу «Хроніка».

1921 року Лев Биковський виїхав до Польщі, де навчався у Варшавському університеті та закінчив курси бібліотекознавства при Варшавській публічній бібліотеці. Він редагував і видав три збірники «Українського книгознавства». Дописував статті з бібліотекознавства до журналу «Українська книга», який виходив спочатку у Львові, а згодом – у Кракові. У 1930-х роках був заборонений в Україні, а книги потрапляли до цензурних сховищ.

Влітку 1949 року Биковський іммігрував до США, після прийняття Закону про переміщених осіб, який заохочував еміграцію з країн, що перебували під радянським контролем. Спочатку жив у Нью-Йорку, згодом із дружиною переїхали до Денвера (Колорадо). Із 1954 по 1963 рік працював у Денверській публічній бібліотеці. Брав участь у розбудові українських наукових інституцій. Він був постійним секретарем Денверської групи Української Вільної Академії Наук. Разом із Любомиром Винаром, відомим українським істориком, відновив діяльність Українського бібліологічного інституту.

Перебуваючи в Колорадо, Л. Биковський вів хроніку історії українських поселенців у колорадському «Малому Карпатті». Разом з Л. Винаром став співзасновником журналу «Український історик» Українського історичного товариства (працював його дійсним членом). Понад двадцять років був меценатом видання, автором численних публікацій, які мали позитивні відгуки серед наукової громадськості української діаспори.

Левко Юстимович, намагаючись залишити в пам'яті наступних поколінь відомості про видатних людей минулого, написав низку біобібліографій і бібліографічних праць про діячів української науки та культури.

Серед таких видання про його вчителя і наставника Соломона Гольдельмана – політичного та громадського діяча (міністра УНР), історика, економіста, педагога і науковця з українського єврейського поселення Сороки, що в Молдові. Після смерті Гольдельмана у 1974 році Биковський написав його біографію, в якій досліджує співпрацю між українськими та єврейськими націоналістами **«Соломон Ізраїлевич Гольдельман. 1885–1974: Біобібліографічні матеріали»** (Денвер-Єрусалим, 1976). Дружина автора видала розвідку власним коштом. Передмову написав М. Лівіцький, Президент УНР в екзилі, де підкреслює роль С. Гольдельмана як одного із співтворців новітньої української державності у вигляді Української Народної Республіки.

Гольдельман заперечував переконання, що український національний рух був антагоністичним стосовно єврейських інтересів. 1917 року його залучили до керівництва Всеукраїнським національним комітетом «Поалей Сіон», де він почав працювати над питаннями українсько-єврейської політичної співпраці. Гольдельман вважав, що український і єврейський націоналізм пов'язані між собою, як сіамські близнюки, і що загибель одного з них може означати смерть іншого.

У 1968 році С. Гольдельман написав працю «Єврейська національна автономія в Україні, 1917–1920». Він дійсно вважав, що обидві групи повинні працювати разом проти спільного ворога. Рецензія Аллана Кагедана на біографію Гольдельмана з доробку Биковського, опублікована в «Журналі українських студій» у 1983 році, пояснює, що робота висвітлює українсько-єврейську співпрацю, але на цю тему також потрібні додаткові дослідження.

У 2023 році у видавництві McGill-Queen's University Press вийшла обширна наукова праця Володимира В'ятровича та Любомира Луцюка «Ворожі архіви: радянські протиповстанські операції та український націоналістичний рух». Робота занурює в радянські архіви, щоб висвітлити діяльність ОУН і УПА. До неї ввійшов текст листівки українських повстанців 1950 року «Євреї-громадяни України». Ця листівка висвітлює способи, якими КДБ намагався розділити і посіяти розбрат між українцями та євреями.

Коли московсько-більшовицькі війська виступили проти Української незалежної держави, Гольдельман закликав українську та єврейську громади об'єднатися на підтримку української державності. Як бездержавна нація, єврейська громада в окупованій більшовиками Україні співпереживала боротьбі України.

У позитивних відгуках відомих діячів підкреслюється значимість праці Л. Биковського про українського єврейського діяча Соломона Гольдельмана, її корисність для взаємин і зв'язків обох народів – українського та єврейського, вартісний внесок у нашу історію, її дослідження.

Спадщина Биковського справді незмірна. Його творчий доробок налічує понад 500 творів англійською, німецькою, чеською, французькою та італійською мовами, частина з яких зберігається в різних архівах України та США. Його невтомна праця над українською бібліографією, хронікою життя українців у Колорадо, дослідженнями з української історії, політології та економіки – усе це свідчить про його відданість справі протидії російсько-радянській пропаганді та забезпеченню національної долі України. Він є гарним прикладом того, як важливо, щоб українці в діаспорі продовжували налагоджувати зв'язки та відстоювати інтереси України. Де б українець не був, він повинен продовжувати цю роботу: будувати громаду, зберігати традиції, ділитися своїми знаннями та досвідом. Цьому присвятив усе своє життя вчений Лев Биковський. Науково-дослідним інститутом Волині, який був заснований у Вінніпезі (Канада) у 1951 році, були видані його спогади. Він спілкувався з бібліотеками всього світу, зокрема Польщі, Німеччини, Великобританії, Франції та Данії.

Список джерел

1. Розенбаум, Владзімеж. (1982). Огляд книги Лева Биковського. Соломон І. Голдман: *Портрет політика та освітянина (1885–1974)*. Розділ з *українсько-єврейських відносин*. Нью-Йорк, Торонто, Мюнхен: Українська історична асоціація, 1980. Опубліковано в *Nationalities Papers*, том 10, випуск 1, с. 82-83.

2. Бошик, Юрій. (1988). Путівник по архівній та рукописній колекції Української академії мистецтв і наук у США, Нью-Йорк: Детальний опис. Едмонтон: Канадський інститут українознавства, Університет Альберти. [file.pdf](#)

3. Стамбол, Ігор. (2019). Варшавський архів Івана та Юрія Лип як історико-біографічне джерело. Історіографія та джерелознавство. DOI: 10.25264/2409-6806-2019-29-101-106

4. Биковський Лев Юстимович. Енциклопедія сучасної України. Київ, 2003. Т. 2. С. 599-600.

5. Біті, Кевін. 22 березня 2022 р. Історія української імміграції до Колорадо. *Denvertite*. [Arxivs DPL: Історія української імміграції до Колорадо](#)

6. Ернандес, Алехандро. 7 березня 2022 року. Українці в Колорадо. Спеціальні колекції та архіви Денверської публічної бібліотеки. [Українці в Колорадо. Спеціальні колекції та архіви Денверської публічної бібліотеки](#)

***

1. Rosenbaum, Włodzimierz. (1982). Book review by Lev Bykovsky. Solomon I. Goldman: *Portrait of a Politician and Educator (1885-1974)*.

Section on Ukrainian-Jewish Relations. New York, Toronto, Munich: Ukrainian Historical Association, 1980. Published in *Nationalities Papers*, vol. 10, issue 1, pp. 82-83. (attached)

2. Boshyk, Yuriy. (1988). Guide to the Archival and Manuscript Collection of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States, New York: Detailed Description. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta. [file.pdf](#)

3. Stambol, Ihor. (2019). The Warsaw Archive of Ivan and Yuriy Lip as a Historical and Biographical Source. *Historiography and Source Studies*. DOI: 10.25264/2409-6806-2019-29-101-106

4. And this article is from the Encyclopedia of Modern Ukraine:

[Bykovsky Lev Yustymovych - Encyclopedia of Modern Ukraine](#)

5. Beaty, Kevin. March 22, 2022. History of Ukrainian Immigration to Colorado. *Denvertite*. [DPL Archives: History of Ukrainian Immigration to Colorado](#)

6. Hernandez, Alejandro. March 7, 2022. Ukrainians in Colorado. Denver Public Library Special Collections and Archives. [Ukrainians in Colorado. Denver Public Library Special Collections and Archives](#)

Юлія Госарт, професорка
Школи інформації
Державного університету
м. Сан-Хосе, США

З ДОСЛІДІВ НАД ІСТОРІЄЮ УКРАЇНСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ В КОЛОРАДО

Доповідь Л. Биковського (співавтор М. Пелехатюк) на засіданні Денверської групи УВАН 3 березня 1962 року (Визвольний шлях. 1962. Кн.7-8. С.719–727; Кн. 9. С. 850–858).
(Тези презентації)

Для мене як науковця було дуже цікаво працювати над презентацією маловідомого в Україні доробку Л. Биковського – доповіді про дослідження історії українського поселення «Мале Карпаття» в Колорадо, яку він готував разом із колегою М. Пелехатюком.

Доповідь «**З дослідів над історією українського поселення в Колорадо**» була виголошена в березні 1962 року українською мовою на засіданні Денверської групи Української вільної академії наук. Вона також була перекладена англійською мовою українською письменницею. У Денверській публічній бібліотеці зберігається оригінал

праці. Це дослідження характеризує Л. Биковського, окрім всього, і як вченого-історика.

На початку доповіді автор аналізує передумови виникнення українських поселень у Колорадо. Корінним населенням були індіанці. Неподалік Денвера (Скелясті гори) було знайдено поклади золота. Сюди ринули переселенці – почалася золота лихоманка. Індіанці були вимушені виселятися зі своїх міст у резервації, до Оклахоми і Нью-Мексико. А в Колорадо почали виникати білі поселення. 1876 року Колорадо ввійшло до складу Сполучених Штатів Америки. Варто додати до доповіді Л. Биковського один із сумнозвісних епізодів американської історії, який стосується війни в Колорадо між корінним населенням і американськими військами, ополченцями, переселенцями. І частина цієї війни – бійня на річці Сенд-Крік. Я згадую про цей епізод тому, що це річка, де ми знаходимо перші поселення українців у Колорадо. Їх відвідував Л. Биковський і описав у своєму дослідженні.

Природа місцевості, де оселилися перші українські переселенці, – це Скелясті гори на схід від Колорадо Спрінг з відомою вершиною Pike Speak, степи, річки, гірські струмки.

Биковський означає два періоди міграції українців в Америку, зокрема Колорадо. Вони пов'язані з пошуком соціально-економічних можливостей емігрантів, політичними утисками. Виділяється період старої міграції – це в основному 1875 – початок 90-х рр., період нової – між Першою та Другою світовими війнами.

Недалеко від Колорадо Спрінг, у степах, біля річки Сенд Крік починають створюватися поселення Калган Сіті – район українського фермерського поселення. І що цікаво, він складається переважно з русинів, які прибули із Закарпатської Русі та з Галичини. Також це були люди з колишньої Австро-Угорщини. Прибували вони в основному на схід, де працювали в копальнях, але пізніше просувалися на далекий захід. На зароблені кошти купували землі, на яких займалися фермерством, скотарством.

У 1954 році американський історик Ерол Померой відвідав цю місцевість і описав життя жителів у статті до «Денвер пост». Він був дуже вражений тим, наскільки закинуті й ізольовані в степах ці поселення, що влучно назвав цей закуток Колорадо «Мала Карпатія» – Малі Карпати.

Биковський теж був дуже зацікавлений історією українців у Денвері, у Колорадо. 1955 року він виклав зібрані матеріали у статті «Українці в Денвері». Вона було надрукована в Каліфорнії у виданні «На слідах» (Ч. 1. Січень. С. 24–26). Він почав працювати над дослідженням з Миколою Пелехатюком, який приїхав у Денвер з Нью-Йорка не тільки з науково-дослідницькою метою, але, як він писав, хотів побувати серед своїх людей. Л. Биковський ознайомився з напрацюваннями М. Пеле-

хатюка і використав їх для підготовки до поїздки в українські поселення Калган та Реймах.

У 1958 році Биковський їде до Калгану. У доповіді подає етнографічний опис цієї подорожі. Дуже детально аналізує не тільки свою мандрівку, а також враження від цього містечка. Особливо, від знайомства з родиною Івана Пилипчука, який приїхав до Америки в 1910 ро-ці. Він працював на іригаційних роботах, увесь заробіток разом зі своєю жінкою відкладали. 1926 року сім'я переїхала до Колорадо. Вони мали 100 \$, за які змогли купити землю та зробити ферму. І в той час, коли Биковський відвідав родину Пилипчуків, вона мала велике господарство. Але цікаво, що Іван поділився із вченим своїми враженнями про життя в Америці, і вони спілкувалися українською мовою.

Биковський зазначає, що поселення знаходиться осторонь від головних шляхів. Зазвичай культурне життя – церковне. Мені вдалося віднайти фотографії православної церкви, про яку Л. Биковський пише у своїй доповіді. За його розповіддю, ця церква знаходилася за містечком. Я презентую фотографії церкви, де вона 100 років тому, коли Биковський був у Калгані, і ось вона на фото в наш час.

Вчений планував поїхати в Реймах – це ще одне українське поселення Малого Карпаття, історію якого він хотів дослідити. Але в Денверській бібліотеці не знайшли матеріалів про те, чи відбулася ця поїздка. Левко Юстимович в кінці своєї доповіді загострює увагу на тому, що розвідки про історію української імміграції необхідні. І я згодна з ним, бо ця тема нині дуже цікава й актуальна, оскільки в США українське відродження, особливо моє покоління українців, а також люди, які нещодавно приїхали з України, дуже цікавляться історію українців в Америці. І я сподіваюсь, що сучасні дослідження і ті, що залишив Л. Биковський та його колеги, будуть мати продовження в майбутньому.

Список джерел

1. Біті, Кевін. 22 березня 2022 р. Історія української імміграції до Колорадо. *Denvertite*. [Arxiv DPL: Історія української імміграції до Колорадо](#) (фото церкви)
2. Єпархія Зах. (n.d.) *Calhan CO – Успіння Пресвятої Богородиці*. <https://dowoca.org/2020/02/07/st-marys-holy-dormition/> (фото церкви)
3. Кедро, М. Джеймс. (1977). Чехи та словаки в Колорадо, 1860–1920. Журнал Колорадо, 1954. № 2. С. 94–199.
4. Биковський Л., Пелехатюк М. Малі Карпати: українські сільські поселення Калгана та Реймах в Колорадо. Денвер, Колорадо, 1962. (Укр. мовою).

***

1. Beaty, Kevin. March 22, 2022. History of Ukrainian Immigration to Colorado. *Denvertite*. [DPL Archive: History of Ukrainian Immigration to Colorado](#) (church photo)

2. Diocese of West (n.d.) *Calhan CO – Assumption of the Blessed Virgin Mary*. <https://dowoca.org/2020/02/07/st-marys-holy-dormition/> (photo of the church)

3. Kedro, M. James. (1977). Czechs and Slovaks in Colorado, 1860–1920. *Colorado Journal*. 1954. No. 2. P. 94–199.

4. Bykovsky L., Pelechatyuk M. Little Carpathians: krainian Rural Settlements of Kalgan and Ramah in Colorado. Denver, Colorado, 1962. (In Ukrainian).

Сара Клер, бібліотекарка
Лос-Анжелеської
публічної бібліотеки (США)

ОГЛЯД ДЕЯКИХ КОЛЕКЦІЙ ПРАЦЬ Л. БИКОВСЬКОГО, ОПУБЛІКОВАНИХ В АМЕРИЦІ ТА КАНАДІ (Тези)

Вчений Лев Биковський прожив у Америці понад 40 років. У 1950-х роках він працював бібліотекарем у Публічній бібліотеці міста Денвер (Колорадо), був членом місцевого осередку Української Вільної Академії Наук. Автор багатьох наукових праць, біобібліографічних покажчиків, біографічних, публіцистичних матеріалів, спогадів про діячів української науки та культури.

Денверська колекція праць Л. Биковського містить опубліковані матеріали, мемуари, додатки до статей. Вона здебільшого україномовна, але є і деякі англійські документи. Дуже цінними, важливими є його дослідження про українців у Колорадо. Биковський взяв інтерв'ю у багатьох людей і на їх основі написав книгу «Поселення українців у Колорадо». Колекція є відкритою для досліджень, і будь-хто може скористатися нею.

Колекція Університету Міннесоти включає його листування, програми, газетні вирізки за 1945–1974 роки, що в основному стосуються українського фестивалю та Українського вільного університету. Також є два рукописи вченого та машинопис біографії Текли та Григорія Данів із Сан-Франциско (Каліфорнія). Матеріали представлені українською, англійською, російською, словацькою, польською та англійською мовами. Із цієї колекцією можна ознайомитися в читальній залі бібліотеки ім. Елмера Л. Андерсона.

Праці Биковського знаходяться також у Бібліотеці Конгресу США. Там є близько 25 посилань на його доробки. Колекція документів включає особисте листування, наукові статті та багато іншого. Люди можуть отримати доступ до цих матеріалів, можна просто замовити їх онлайн.

Електронні адреси бібліотек

1. Публічна бібліотека Денвера. (7 березня 2022 р.). *Українці в Колорадо*. <https://history.denverlibrary.org/news/kids/ukrainians-colorado>
2. Публічна бібліотека Денвера. *Папери Лева Биковського*. <https://archives.denverlibrary.org/repositories/3/resources/876>
3. Бібліотека Конгресу. *Биковський*. <https://www.loc.gov/search/?all=true&q=bykovs%CA%B9ky%C4%AD>
4. Університет Міннесоти. *Колекція: статті Лева Биковського*. <https://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/5055>

***

1. Denver Public Library. (March 7, 2022). *Ukrainians in Colorado*. <https://history.denverlibrary.org/news/kids/ukrainians-colorado>
2. Denver Public Library. (n. d.). *Lev Bykovsky Papers*. <https://archives.denverlibrary.org/repositories/3/resources/876>
3. Library of Congress. (n. d.). *Bykovsky*. <https://www.loc.gov/search/?all=true&q=bykovs%CA%B9ky%C4%AD>
4. University of Minnesota. (n. d.). *Collection: Articles by Lev Bykovsky*. <https://archives.lib.umn.edu/repositories/6/resources/5055>

УДК 02(477+73)''19''(092)Биковський

**Клавдія Бугаєнко, заступник директора
з наукової роботи Черкаської ОУНБ
імені Тараса Шевченка**

КОРОТКИЙ ОГЛЯД НАУКОВО-ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ТА ДЖЕРЕЛЬНОЇ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ЛЕВА БИКОВСЬКОГО

Анотація. У статті висвітлено основні періоди життя та наукової діяльності книгознавця, бібліотекознавця, бібліографа, історика, публіциста Лева Биковського. Акцентовано увагу на дослідженнях вітчизняними науковцями творчого доробку вченого.

Ключові слова: *Л. Биковський, книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія, наукова спадщина, життєпис.*

Annotation. The article highlights the main periods of the life and scientific activity of the bibliologist, librarian, bibliographer, historian, and publicist Lev Bykovsky. Attention is focused on the research of the scientist's creative work by domestic scholars.

Keywords: *L. Bykovsky, book studies, library studies, bibliography, scientific heritage, biography.*

«Не забувайте про мене, я ще існую й буду існувати» [3], – ці оптимістичні слова Л. Биковського демонструють розуміння ним важливості та актуальності власного наукового спадку, досвіду подвижницької праці у службі українській книжці, організації бібліотечної справи, історіографії, інших галузях науки.

Творчий доробок Лева Биковського сягає понад 530 друкованих праць і рукописів. Він розробляв теоретичні основи книгознавства та бібліотекознавства, обґрунтовував принципи державної концепції книжкової справи, готував бібліографічні студії, публікації історичної тематики, із понтознавства, спогади, мемуари, публіцистику. Багато праць присвячено дослідженню життя і творчості відомих українських діячів, зокрема вченого географа й картографа С. Рудницького, гідротехніка й меліоратора І. Шовгеніва, громадського діяча, письменника, автора української геополітичної концепції Ю. Липи та ін. Український бібліограф і літературознавець В. Дорошенко називав його свого роду Дон Кіхотом української бібліології – науки з книгознавства. «Як книгознавець я жив і діяв у службі українській книжці...Також я цікавився українською історією в обсязі південно-східної теорії розвитку українського народу», – писав Л. Биковський у статті до видання «Український історик» (т. 18, ч. 1–4, 1981, с.19).

Відомий український історик, професор Л. Винар, який тривалий час співпрацював із Л. Биковським, відзначав: «Він розумів вагу друкованого українського слова і значення української книжкової культури... Також треба підкреслити основну рису характеру Левка Устимовича – його виняткову чесність у всіх ділах, в яких він брав участь, і повну відданість ідеї самостійності і незалежності української держави».

Простежити основні життєві та наукові віхи представника української еліти в еміграції, вченого і громадського діяча, який так багато зробив для поширення книжкової справи, відомостей про українську книжку й бібліотеки серед фахівців багатьох країн, а разом із тим і правди про свою Батьківщину, стало можливим у незалежній Україні. Наукова спадщина Левка Биковського повертається на Батьківщину, з'являються наукові дослідження і публікації сучасних

науковців Б. Грановського, Н. Казакової, Т. Ківшар, Г. Ковальчук, Ж. Ковби, Н. Ольховик, Ю. Секунової, Н. Солонської та інших, які розкривають провідні ідеї його творчого доробку, науково-організаційну діяльність, участь в українському науковому русі. Ім'я з'являється в різних енциклопедичних виданнях.

Л. Биковський один із перших започаткував формування концепції книгознавчої думки, розробку засад бібліотекознавства, бібліографії ще в період роботи у Всенародній (Національній) бібліотеці України – нині імені В. І. Вернадського. 1919 року у своїй праці «Бібліотечна справа та книгорозповсюдження на Україні» описав вимоги до бібліотечного фахівця: «Від бібліотекаря вимагається здібність живої праці, любов до порядку, він повинен знати кілька мов, бути енциклопедично освіченою людиною». Про те, що він був саме таким фахівцем, свідчать його бібліотекознавчі праці. Л. Биковському належить авторство першої «Бібліотековіани Національної Бібліотеки України» та більше 20 публікацій про початок її діяльності. Великий вплив на його наукове захоплення книгознавством, бібліотекознавством мало знайомство з теоретиком бібліографії Ю. Меженком, співпраця із С. Єфремовим, О. Грушевським, А. Кримським, В. Вернадським. Він входив «у те коло вчених і бібліотекарів-практиків, які забезпечили українському книгознавству високий міжнародний авторитет» [1, с. 9].

Через події того часу Л. Биковський змушений був виїхати з Києва до Кам'янець-Подільського (з осені 1919 до травня 1920 р.). Став слухачем історико-філологічного факультету Українського державного університету. Разом з І. Огієнком (ректором), С. Сірополком (очільником бібліотеки), М. Ясинським (бібліотекарем) долучився до розбудови наукової бібліотеки університету, в якій працював, одночасно навчаючись.

Коли в Києві зміцнилася більшовицька влада і, як пише Биковський у спогадах, йому загрожувала «національно-моральна смерть», він вирішив виїхати з України. Крім того, хотів здобувати вищу освіту на Заході.

Наприкінці 1921 року Лев Юстимович виїхав до Польщі. Невдовзі став слухачем факультету філософії Варшавського університету. Закінчив курс бібліотекознавства при Варшавській публічній бібліотеці, наприкінці літа 1922 року продовжив навчання в Чехословаччині на економічно-кооперативному факультеті Української Господарської Академії в Подебрадах, у 1927 році отримав диплом інженера-економіста. Повернувся до Варшави, де шістьнадцять років пропрацював у Варшавській публічній бібліотеці. Очолював її в найтрагічніші роки – 1942–1944. Пізніше напише спогади про події Варшавського повстання, порятунок від пограбування фондів, українських книжкових та архівних пам'яток, зокрема холмської

книгозбірні митрополита Іларіона (професора І. Огієнка), військових архівів УНР та архівів сім'ї Ю. Липи.

Л. Биковський підкреслював, що варшавський (1921-1922, 1928–1944) та чехословацький (1922–1928) були найбільш плідними періодами наукової розробки теоретичних питань книгознавства (бібліології), бібліографії, організації діяльності публічних бібліотек. Він проявив себе як організатор українського наукового та культурного життя, автор численних наукових і публіцистичних праць. Чи не перший серед українських науковців розпочав дослідження історії та досвіду бібліотечної справи й бібліографії в зарубіжних країнах. За це отримав визнання польських та чеських вчених. На основі аналізу праць Л. Биковського «Бібліографія: Що таке бібліографія?» (Кам'янець-Подільський, 1920 р.), «Українська бібліографія на еміграції» (Подєбради, 1922 р.), «Книго-вживання» (Подєбради, 1922 р.), «Книжна справа в Чехословаччині» (Київ, 1926 р.), «Замітки про чеську бібліографію» (Подєбради, 1927 р.), «Сучасна бібліотечна політика і загальнодоступні публічні бібліотеки» (Варшава, 1936 р.), «Книга і педагогіка» (Варшава, 1934 р.), «Книго-знавство, бібліографія і бібліотекознавство» (Каліш, 1933 р.) та інших була здійснена реконструкція його концепції книжкової культури, що, на переконання Л. Биковського, має три складові – книгознавство, бібліотекознавство та бібліографія. Варто зазначити, що першу наукову працю (магістерську дисертацію), присвячену книгознавчій і бібліотекознавчій концепції Л. Биковського, захистила в Польщі ще в 1974 році Я. Грабовська під науковим керівництвом професора К. Мігоня. Він досліджував і високо цінував наукову діяльність Левка Юстимовича, вважав його одним із найбільш впливових вчених, який розвинув теоретичні засади бібліології в українській і польській книгознавчій науці.

Окрім професійної діяльності, Л. Биковський брав активну участь в українському науковому русі. Він співпрацював з Українським науковим інститутом (Варшава), Львівським науковим товариством ім. Шевченка. Заслуговує на високу оцінку його участь в організації українських інституцій в еміграції. 1940 року у співпраці з Юрієм Липою, Іваном Шовгенівом (батьком Олени Теліги) заснував у Варшаві Український чорноморський інститут. Вони спільно опрацьовували чорноморську проблематику, де Україні відводили провідну роль як одній з найбільших країн чорноморського регіону. Лев Юстимович долучився і до заснування Українського суходолового та Українського океанічного інститутів, головним призначенням яких було дослідження геополітичних проблем України. Під егідою цих установ було видано ряд публіцистичних і пошукових праць цієї проблематики, серед них «Український Чорноморський Інститут» (Мюнхен, 1970 р.) та «Шостиліття

діяльності Укр. Суходолового, Морського та Океанічного Інститутів (1940–1946)» (Женева, Майнц-Кастель, 1946 р.).

Однією з перших вказала на величезний внесок у науку про Чорно-морський простір дослідниця Н. Солонська в публікації «Внесок Л. Биковського у розвиток понтознавства». Під впливом Агатангела Кримського він замолоду проводив дослідження, подорожуючи узбережжям Чорного моря. Це відображено у спільній праці з Ю. Липою «Чорноморський простір. Атлас», «Чорноморський інститут» та ін.

Після Варшавського повстання 1944 року Лев Биковський виїхав до Німеччини, де до 1948 року перебував у таборах для переміщених осіб. І навіть у цих умовах він докладає зусиль для поновлення діяльності українських інституцій, для перевидання своїх праць. Співпрацює з науковцями, політиками, державними і церковними діячами: Ю. Липою, Є. Чикаленком, У. Самчуком, І. Огієнком, С. Сірополком, М. Ветуховим та іншими.

Л. Биковський намагався залишити в пам'яті наступних поколінь відомості про видатних українців минулого, адже на своєму життєвому шляху він зустрів багато гідних особистостей. Тож його спогади, мемуаристика мають суспільне значення та є важливою сторінкою літературно-наукової спадщини. У 1970 році Докія Гуменна в листі до нього писала: «...Ваші книжки-спогади – дуже вартісні й цікаві. По цих книжках будуть мати уявлення про часи, які безповоротно минули» [2, с. 94].

Привертає увагу своїм фактичним матеріалом спадщина Л. Биковського, видана протягом 1960–1970-х років: «Звенигородська комерційна школа: Спогади з 1905–1912 рр.» (Вінніпег, Денвер, 1965 р., 48 с.), «Від Привороття до Трапезунду: Спомини (1895–1918)» (Мюнхен, Денвер, 1969 р., 133 с.), «На Кавказько-турецькому фронті: Спомини з 1916–1918 рр.» (Вінніпег, Денвер, 1968 р., 152 с.), «Книгарні – Бібліотеки – Академія: Спомини (1918–1922)» (Мюнхен, Денвер, 1971 р., 152 с.), «Варшавські бібліотеки в серпні, вересні і жовтні 1944 року» (Женева, 1947 р., 13 с.), «Польське повстання у Варшаві 1944 року» (Лондон, 1963 р., 47 с.), «Ваймарські часи: Спомини 1945» (Денвер, Колорадо, 1970 р., 52 с.), «З Європи до Америки: Подорожні замітки, 1946–1948» (Денвер, Колорадо, 1975 р., 136 с.), «Двадцять літ науково-організаційних зусиль на Заході ЗСА (Денверська група УВАН) 1954–1974» (Денвер, Колорадо, Солт-Лейк Сіті, Юта, 1974 р.) та ін.

1948 року Л. Биковський виїхав до Америки, де прожив понад 40 років. Спочатку обшарпувався у Нью-Йорку, а в 1954 році переїхали з дружиною до Денвера. Тут до 1963 року працював у Публічній бібліотеці. Сприяв заснуванню Денверської групи Української Вільної Академії Наук (УВАН). Був її науковим секретарем, долучився до проведення наукових конференцій і засідань, друкував доповіді та виступи, матеріали на актуальні для українства теми. Дбав, щоб видання надхо-

дили до бібліотек і були джерелом інформації про Україну та українську науку. У журналах та газетах українського зарубіжжя друкував рецензії на значущі видання в українському книгознавстві, історичній і художній літературі.

Як бачимо, коло зацікавлень Л. Биковського було надзвичайно широким: він був не лише книгознавцем, бібліографом, інженером-економістом, а й літературознавцем, організатором науки.

Фонд Черкаської ОУНБ імені Тараса Шевченка репрезентує, хоча і не численний, комплекс джерел наукового та бібліографічного характеру, що слугує базовою основою супроводу наукових пошуків дослідників, викладачів, студентів, аспірантів.

У бібліотеці зберігається друге видання бібліографічного покажчика друканих і рукописних праць Лева Биковського «У службах українській книжці», укладеного ним самим. Це підсумок багаторічної діяльності вченого, виданий завдяки пожертвам і зусиллям його дружини Марії Ковальської-Биковської та голови українського історичного товариства професора Любомира Винара. «Саме «служба книжці» стала для Л. Биковського тією формою служіння Україні, яка мала на той час виняткове значення. Адже друкване слово відіграло провідну роль у вихованні національної свідомості і творенні тієї високої культури, без якої неможливе функціонування сучасного суспільства і цивілізованої держави», – відзначив у передмові вчений Я. Ісаєвич [1, с. 7]. Видання відкриває біографічний нарис професора Л. Винара про основні етапи життя і творчого шляху Л. Биковського та стаття пам'яті його дружини Марії Олександрівни, яка стояла на сторожі творчої спадщини науковця та громадського діяча. Окрім бібліографії, Левко Юстимович подає і свій життєпис. На сторінках цього покажчика у хронології, із додатками, майже вичерпно відображено різносторонні праці вченого з теоретичних і практичних проблем бібліотекознавства, книгознавства, бібліографії та інших галузей науки. Опубліковано також рецензії та відгуки на його твори. Це видання виправлене й доповнене рядом виявлених праць вченого, містить допоміжні покажчики, ілюстрації, світлини.

Станом на сьогодні найвагомішими з видань в Україні та першим, що найповніше розкриває діяльність та особистість Л. Биковського, є біобібліографічний нарис «Левко Устимович Биковський (1895–1992)», укладений науковицею Н. Козаковою. Нині вона є одним із провідних фахівців із вивчення та популяризації творчої спадщини вченого. Нарис вийшов у серії «Видатні діячі української книги». Він складається з передмови й чотирьох розділів. У першому розділі подано відомості про життєвий і творчий шлях вченого, висвітлено напрямки його діяльності, подано характеристики окремих найважливіших праць. Другий і третій розділи знайомлять із співпрацею з Всенародною бібліотекою України

та Українським науковим інститутом книгознавства. Четвертий розділ присвячено виданню «Українське книгознавство».

У фонді ОУНБ імені Тараса Шевченка є цінне видання – біобібліографічний довідник «Українські бібліографи» (укладач Н. І. Абдуллаєва, 2011). У третій випуск увійшли матеріали про творчу біографію Лева Биковського, бібліографія його праць. Автор статті Н. Л. Казакова представила його доробок якнайповніше, що допоможе науковцям отримати інформацію та залучити до наукового обігу маловідомі біографічні та бібліографічні матеріали. До речі, у довідник увійшли матеріали і про В. Доманицького, подана бібліографія праць вченого.

Дослідницею наукової спадщини Л. Биковського Н. Солонською, кандидатом історичних наук, уперше введено в науковий і культурний обіг невідомі праці Л. Биковського, що зберігаються в архіві Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Йдеться про рукописи праць «Книгодрукування на Україні», «Історія української преси», «Ціна на книгу» та інші. У них уперше подано історію української книжкової торгівлі, починаючи з часів Київської Русі. Завдяки зусиллям Н. Солонської вони вперше опубліковані у 2-му випуску збірника «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (К., 1999, с.247–322). Цей збірник є у фонді Черкаської ОУНБ імені Тараса Шевченка.

Цінний історичний матеріал публікується дослідниками його творчості в Україні на сторінках наукових збірників і періодичних видань. Доктор історичних наук Т. Ківшар у статті «Левко Биковський як історик українського книжкового руху» висвітлює наукову і практичну актуальність глибокого та всебічного дослідження питань українського книжкового руху, підкреслює роль вченого як літописця у поширенні відомостей про українську книжність серед фахівців європейських держав («Бібліотечний вісник», 1996, № 1).

Багато зробила для дослідження наукових праць Левка Юстимовича кандидат історичних наук Ю. Секунова, автор дисертації «Історико-культурологічна спадщина Лева Биковського». Її статті з характеристикою праць вченого та історіографічний огляд наукової літератури про нього опубліковано у «Віснику Книжкової палати» (2001, № 2, № 5), стаття «Л. Биковський як дослідник української книжкової культури» у журналі «Бібліотечна планета» (2002, № 2).

Дописи про Л. Биковського публікуються краєзнавцями в місцевій пресі. Вагомий внесок у справу збереження пам'яті про земляка зробив журналіст-краєзнавець Володимир Хоменко. У своїй книзі «Пам'ять» (2013), довідниках, численних публікаціях залишив нотатки про життєпис вченого. Цікаві спогади й перекази про родину вченого зібрав краєзнавець М. Кропивко.

У статті про Л. Биковського в журналі «Український історик» (одним із засновників якого він був) редактор Л. Винар писав, що вчений «повністю виконав свій обов'язок перед українською нацією як будівничий української національної культури і патріот своєї Батьківщини, якій віддав свій труд, своє життя і свою творчу працю».

У висновку варто відзначити, що хоча й пізно, але відкриваємо для українців славетного земляка. З'явилися матеріали в Інтернеті. На жаль, багато його праць розпорошено по бібліотеках різних держав, а найменше зберігається в нас. Вони не перевидуються, фундаментальних видань, які б об'єднали життєпис і науковий спадок Левка Биковського, наразі немає. Ще чимало таємниць зберігають архіви. Важливим і актуальним є також питання цифровізації наукової та публіцистичної спадщини Л. Биковського, яка є джерелом ретроспективної інформації для досліджень у різних галузях науки, освіти, культури.

У пам'ять про Левка Биковського науковці, бібліотечна спільнота Черкащини пропонують заснувати обласну премію його імені задля відзначення кращих бібліотек, бібліотечних працівників, популяризаторів книги.

Список літератури

1. Биковський Л. У службах українській книжці / упоряд. Л. Винар, Я. Ісаєвич. Львів, Нью-Йорк, 1997. 328 с.
2. Гринько М. Лев Биковський – Дон Кіхот української бібліології. *Слово і Час*. 2010. №12. С. 90–97.
3. Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. праць. Київ, 1995. Вип. 1. С. 67–73.
4. Левко Устимович Биковський (1895–1992) : біобібліогр. нарис / М-во культури і мистецтв України, Нац. парлам. б-ка України; автор-склад. Н. В. Козакова. Київ, 1996. 64 с.
5. Секунова Ю. Історіографічний огляд наукової літератури про Левка Биковського. *Вісник Книжкової палати*. 2001. № 2. С. 25–27.
6. Секунова Ю. Характеристика праць Л. Биковського. *Вісник Книжкової палати*. 2001. № 5. С.31–34.
7. Солонська Н. Невідома праця Л. Биковського «Книгодрукування на Вкраїні». *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 1999. Вип. 2. С. 247–322.
8. Українські бібліографи : біогр. відом., проф. діяльн., бібліогр. Вип.3 / М-во культури України, Держ. закл. «Нац. парлам. б-ка України»; автор-уклад. Н. І. Абдуллаєва. Київ, 2011. 192 с.
9. Хоменко В. Пам'ять. Київ : Арт Економі, 2013. С. 46–48.

**ЧАСТИНА 2.
ЛЮДИНА ДІЛА І ПРАЦІ: ВАСИЛЬ ДОМАНИЦЬКИЙ**

УДК 929(477)“18/19”Доманицький

Володимир Поліщук, доктор
філологічних наук, професор
Черкаського національного
університету ім. Б. Хмельницького,
голова Черкаського обласного осередку
Національної спілки письменників України

**«БОРЕЦЬ ЗА ДОЛЮ РІДНОГО НАРОДУ»
(ВАСИЛЬ ДОМАНИЦЬКИЙ У СПОГАДАХ
ЄВГЕНА ЧИКАЛЕНКА)**

Анотація. У статті на основі спогадів Євгена Чикаленка показано науково-творчу та громадську працю вченого В. Доманицького задля українського національного відродження, взаємини з діячами науки та культури.

Ключові слова: *Євген Чикаленко, спогади, В. Доманицький, наукова та громадська праця.*

Annotation. The article, based on the memoirs of Yevhen Chykalenko, shows the scientific, creative and public work of scientist V. Domanytsky for the Ukrainian national revival, his relationship with figures of science and culture.

Keywords: *Yevhen Chykalenko, memoirs, V. Domanytskyi, scientific and public work.*

Василь Доманицький справді належно в Україні не поцінований і не пошанований. Більше того, він ще й доволі мало знаний, навіть у рідних краях. Чому, скажімо, про Доманицького в «комуністичні» роки не надто «розповсюджувались»? Яка тому причина (чи причини)? Звісно, вони є, і для практики українського життя вони в кожному випадку начебто й конкретні, та водночас і універсальні. Бо поряд із конкретним Василем Доманицьким можна поставити таких же конкретних Сергія Єфремова, Федора Матушевського, Євгена Чикаленка, Тодося Осьмачку і т. д., і т. д., а назагал вони всі універсалізують картину «на тему забуття»...

Уже в незалежній Україні, попри безліч сьогочасних, поточних проблем, усе ж поступово воздається всякому за труди його, незалежно від їх часової віддаленості. Зі щирими неофітськими здивуваннями дізнаються цілі покоління теперішніх українців про багатьох і багатьох достойників різногранної української історії. В їх числі й Василь Доманицький – історик, етнограф, літературознавець, текстолог, економіст, фольклорист, видавець... Власне, людина з широким колом обдарувань і з глибокими національними (українськими) переконаннями, людина, яких завжди мало у світі і які «закривають» собою цілі галузі знань, а їхня вага і значення найповніше виявляються по їх же відході. Знову ж, найчастіше виходить саме так. Із Василем Доманицьким сталося дещо інакше. Його роль у справі українського національного відродження кінця ХІХ – початку ХХ століть належно оцінювали ще за життя. Може, тому, що подібних подвижників було в тодішній Україні мало, а робити «на рідному полі», як писав класик, – багато.

Останніми роками з'являється дедалі більше публікацій про знакові періоди і знакові постаті української історії. Відкриваються архіви, пишуться наукові дослідження, з'являються мемуарні речі очевидців історичних подій, мовиться правдиве слово про наше даліше і ближче минуле та його творців...

Мемуарна спадщина Євгена Чикаленка – спогади, щоденники – у цьому сенсі є одним з унікальних явищ. У ній зафіксована сама тогочасна (1860–1920-ті) історія українська, схоплена обсервуючим оком мислителя-патріота, яким, безсумнівно, був Є. Чикаленко. Зафіксована ним жива українська історія вельми густо залюднена, що теж є великим плюсом, оскільки практично кожна згадана у споминах людина доволі об'єктивно (в Чикаленка справді виходить вельми об'єктивно!) схарактеризована і в особистісних проявах, і в громадських, й у фахових. Мемуаристика Євгена Чикаленка – це своєрідний посібник із лідинознавства.

Василеві Доманицькому у спогадах і щоденниках Євгена Чикаленка відводиться порівняно (скажімо, із Шевченком, Грушевським, Єфремовим, Матушевським) небагато сторінок, але з них постає непересічна особистість людини і громадського діяча, вченого.

Перша згадка про В. Доманицького у спогадах Є. Чикаленка відноситься десь до 1895 року. Тоді в житті Євгена Харлампійовича сталася трагічна подія: померла 8-річна донька. Своєрідним пам'ятником їй, за задумом Чикаленка, мала стати якась добра громадська справа на благо України. Із планованого доньчиного посагу батько виділив одну тисячу карбованців на премію «за найкраще написану історію України в одному томі, – призначену для середнього читача приблизно з освітою народного вчителя...» [1, с. 164]. Редакція журналу «Київська Старина» мала оголосити відповідний конкурс і зробила це. Однак він фактично зірвався, бо не надійшло жодної роботи. І тільки з деяким запізненням відгукнулася Олександра Єфименко. Втім, першу частину праці О. Єфименко редакція журналу, за наполяганням Володимира Антоновича, «збракувала», «бо вона написана з російського державного штандпункту, з яким українські історики ніяк погодитися не можуть» [1, с. 165]. Тоді й було запропоновано цей розділ написати «молодому вченому В. М. Доманицькому і таким робом видрукувати працю двох авторів, розділивши відповідно і премію» [1, с. 165].

О. Єфименко на таку пропозицію не пристала, ідея тоді не зреалізувалася. А те, що в означеному контексті зринуло ім'я В. Доманицького, засвідчило непересічність його особи, хоч і було певною несподіванкою для багатьох. Річ у тім, що на час описаної події Доманицький тільки став студентом історико-філологічного факультету Київського університету (1895). За плечима була тільки успішна гімназія, паралельно – початок праці в редакції «Київської Старини» й величезне бажання працювати задля відродження України. Очевидно, саме кипуча енергія, бажання і, що вельми важливо, вміння жертвовно працювати переконувало багатьох у широких можливостях Доманицького. Сучасник і близький приятель Ва-силя Миколайовича Олександр Лотоцький нотував у своїх спогадах, що Доманицький «не мав часу ні на спочинок, ні навіть на їжу... Все біжить, «літає». З температурою працював 10–14 годин на добу» [3, с. 90]. Ми ще звернемося до характеристичних оцінок на адресу Доманицького, а тут доречно певним чином завершити «тему» написання історії України і висвітлення її в мемуаристиці Є. Чикаленка.

Василь Доманицький таки взяв участь у написанні одної з авторських історій України. Історична наука (як, власне, і багато інших наукових галузей) його дуже приваблювала. Зовсім не випадково був одним із улюблених учнів авторитетного історика Володимира Антоновича, певний час жив у його помешканні разом із Антоновичевим сином Марком. Не випадково, отже, й те, що Доманицький опублікував чимало розвідок з історії та археології, виявивши неабияку ґрунтовність суджень і погля-дів. Тому доволі природно, що саме він став «доводити до ладу» «Істо-рію України» Миколи Аркаса. Євген Чикаленко в «Щоденнику» якраз і оповідає про драматичні перипетії цієї справи. «Широкий публіці

неві-домо, – нотує він 20 серпня 1910 року, – що М. Аркас написав свою «Історію України» не тільки ненауково, але й неграмотно, і Доманицький, взявшись редагувати, майже всю її наново написав, аби тільки українське громадянство мало популярну історію України...» [2, с. 114]. Велими авторитетний учений – історик Михайло Грушевський піддав цю «Історію» різкій критиці, чим викликав велике обурення серед українських громадських діячів. Є. Чикаленко доволі детально оповідає про все це. Віддаючи належне заслугам М. Грушевського перед наукою та Україною, Євген Харлампійович пише і про не кращі людські риси Михайла Сергійовича, його схильність до марнославства й заздрисність, надто упереджене ставлення до можливих конкурентів на ниві науки [див., напр.: 2, с. 112–114; 5, с. 30–40]. Із Доманицьким Грушевський повівся і зовсім негарно. Відвідавши смертельно хворого Доманицького, нібито випадково, а по суті, як пише Чикаленко, «навмисне забув у нього коректуру своєї рецензії» (на книгу «Історія України» М. Аркаса, ґрунтовно опрацьовану В. Доманицьким – В. П.). Коли Доманицький її прочитав, то в нього пішла кров горлом, і він з того часу вже не міг поправитись» [2, с. 114]. Різко докоряв Грушевському за цей учинок Федір Матушевський, сам Євген Чикаленко, котрому Михайло Сергійович на виправдання заявив «що ненавмисне забув її (рецензію – В. П.) у Доманицького і писав її по «долгу науки», але всім очевидно, – вів далі Чикаленко, – що рецензія написана необ'єктивно, з роздразненням, наче з заздрості, що праця Аркаса-Доманицького придбала собі таку велику популярність» [2, с. 114]. На відповідні докори О. Лотоцького М. Грушевський нібито й визнавав не тактовність своєї позиції: «Чи ж таки я справді не маю права й помилитися?» [3, с. 100]. Дещо пізніше М. Грушевський робив певні «спокутувальні» кроки щодо В. Доманицького, останній же, маючи щиру й добру душу, вибачив Михайлові Сергійовичу його очевидний гріх.

Тут, мабуть, якраз і доречно мовити про унікальну вдачу Василя Доманицького, скориставшись оцінками його побратимів-сучасників.

Федір Матушевський: «Василь Миколайович такий був мовчазний, такий сором'язливий, що тільки в своїй дуже тісній компанії приятелів було прохопиться якимсь дотепним, гострим словом. За кілька літ спільного нашого життя і праці (а Доманицький, між іншим, гуляв на весіллі в Матушевського, був хрещеним батьком старшого із синів Федора Павловича – Юрка – В. П.) од Василя ніхто не чув не те що образливого, а навіть неделікатного слова, не бачив ворожого погляду» [3, с. 86-87].

Сергій Єфремов: «Доманицький належав до того незвичайного типу людей, повз яких не проходиш, не помітивши, яких не можна минути, не спробувавши зв'язатись з ними міцними узами щиро-дружніх стосунків. І що найдивніше – сам він не тільки не нав'язувався на такі стосунки, але, навпаки, часто тікав од них. Був натурою мімоза, що не терпить жодних різких рухів та доторкання й од них зараз згортає

пелюстки своєї вразливої та ніжної душі. Сором'язливість у нього була просто дівоча, він і червонів, як дівчина, коли огортала його ніяковість, і якимось несміливо поглядав своїми тихими очима крізь пенсне, лагідно всміхаючись, і погляд був у його немов якийсь винуватий, і крізь його прозирала тоді чиста, хороша, промениста душа. І при всій своїй дівочій скромності була це втілена енергія, працьовитість невтомна й безупинна, рух і порив – одно слово, Вітер, як ми його прозивали. Він якимось мало захоплювався політичними питаннями й справами, я сказав би, що він не мав сталих політичних поглядів і про це навіть і не дбав. Був просто ворогом ворогів народу, і цього було з його досить без точніших кваліфікацій та самоозначення в партійному розумінні. Зате в справах національних укладав усього себе, жив ними й їм підпорядковував і свої наукові інтереси, і громадські змагання» [4, с. 145].

Євген Чикаленко, і це видно з його спогадів та щоденників, із Василем Доманицьким співпрацював не так тісно і тривало, як це було, скажімо, із Сергієм Єфремовим чи Федором Матушевським. Однак це не завадило Євгенові Харлампійовичу включити Доманицького до тої «чудової п'ятірки» (Єфремов, Матушевський, Модест Левицький, Доманицький, В. Прокопович) і висловити всім їм справжній та щирий панегірик від захоплення людською вдачею і подвижницькою патріотичною працею кожного з них: «За все своє життя я не стрічав і досі миліших мені людей... Ніколи за весь час спільної роботи та приватних особистих зносин з ними я в жодному з них не помічав і тіні владолюбця, користолюбця або якого іншого прояву егоїзму. Нема чого казати, що всі вони були віддані справі відродження української нації всією душею; працювали вони для неї до втоми, до виснаження сил своїх, як ті коні, що від щирости затягаються в шлеї і падають серед дороги, але, віддихавшись трохи, знов тягнуть з такою ж щирістю» [1, с. 257].

Життя і діяльність Василя Доманицького, хай часом і віддалено, але тривало на очах Євгена Чикаленка. Принаймні він усе чи майже все знав про Доманицького і безліч його справ від найближчих Василевих друзів. Так було, скажімо, з організацією видавничої діяльності.

Зі створенням у 1900 році Загальної Безпартійної Української Організації та її ради як керівного органу, одним із ключових завдань було визначено налагодження видавничої справи. Цим завданням якраз і опікувався «видавничий гурток, що складався з Є. Єфремова, Ф. Матушевського, що тоді учителював у Черкасах, В. Дурдуківського та В. Страшкевича, обох студентів Духовної академії; В. Доманицького, що тоді захоплювався кооперацією; В. Прокоповича та О. Лотоцького, який незабаром переїхав до Петербурга. Пізніше з того гуртка склалося перше на Україні велике видавництво «Вік», яке видало найповажніше число українських книжок...» [1, с. 223-224]. Сергій Єфремов і зовсім детально описує у своїх спогадах «Про дні минулі» історію із заро-

дженням видавничо-літературного гуртка. Й ім'я Василя Доманицького зринає тут неодноразово [4, с. 141–144]. «Було це року 1895-го, – епічно пише Є. Єфремов. – Раз якось восени, мабуть, у вересні, Лотоцький сказав мені прийти увечері на Маріїнсько-Благовіщенську ул. до студента Доманицького – «буде нарада про видавництво» [4, с. 142]. З того й почалося. За важливу справу взялися дружно, було багато охочих допомагати, особливо з молоді, «але, – далі пише С. Єфремов, – публіка була якось надто текуча, випадкова й довго не держалася гурту; ... постійними та незмінними співробітниками видавництва лишались тільки Лотоцький, Доманицький і я, аж поки згодом добрався вже щирий та нерозривний гурток співробітників» [4, с. 143].

Отже, Василь Доманицький став фактично одним із засновників-організаторів першого українського видавництва. Зовсім молодий іще чоловік, він, очевидно, добре розумів роль і значення видавничої справи у процесі національного відродження. Із того ж таки 1895 року він, нагадаємо, працював у редакції «Київської Старини» й немало зробив задля «оживлення» цього авторитетного видання. Річ у тім, що тоді «Київська Старина», за свідченням сучасників, «прийняла сухий архівний характер» (О. Лотоцький). Василь Доманицький, ставши співробітником відділу хроніки, намагався ламати усталену академічну традицію і висвітлювати на шпальтах журналу події сучасного життя. Попри опір прихильників усталених тенденцій буття «Київської Старини», тихому, але наполегливому Доманицькому таки вдалося хоч на якийсь час вдихнути й нові струмені в розвиток цього видання. Між тим на середину першого десятиліття ХХ століття склалася ситуація, за якої треба було вирішувати долю «Київської Старини». Євген Чикаленко обстоював думку про її закриття, оскільки з'явилися нові видання такого ж профілю – «Нова Громада» й «Літературно-науковий вісник», а «витягти» три однотипні часописи українським діячам було фінансово неможливо, та й суто на-уково-кадрові проблеми поставали. Якраз у тій критичній для «Київської Старини» ситуації її редактор Володимир Науменко особливі надії по-кладав саме на Василя Доманицького. «Науменко оповів – згадує Є. Чи-каленко, – що «Нова Громада» (її редагував Борис Грінченко – В. П.) не буде виходити, що є молоді літературні сили, які обіцяв приєднати до оновленої «Київської Старини» В. М. Доманицький, який і сам охоче візьметься працювати в ній...» [1, с. 330]. Очевидно, виконав свою обі-цянку. І хоч журнал під назвою «Київська Старовина» 1906 року припинив існування, та на його основі постав у 1907-му інший – «Україна». У ті роки Доманицький уже тяжко хворів, часто виїздив на тривале лікування, але своєю кипучою енергією найбезпосередніше брав участь у спра-вах українського відродження. Зокрема, і через редакторсько-видавничу діяльність. Євген Чикаленко у спогадах пише, між іншим, про діяльність української фракції в Другій

Російській Думі, керівникові якої П. Чижевському «багато допомагав відомий кооператор, небіжчик В. Дома-ницький, дуже вміло редагуючи газету «Рідна справа» («Вісті з Думи»), що видавалася на кошти фракції. Через цю газету Думська Громада була раз у раз у зв'язку з Україною, де вона була дуже популярна серед селянства. В тій же газеті була надрукована декларація Думської Громади, уложена П. Стебницьким, Ф. Вовком, П. Чижевським та В. Дома-ницьким...»

Василь Доманицький виїхав до Петербурга влітку 1906 року. Одна причина була та, що вкрай вимагалось лікування, інша ж, не менш важлива, та, що до Василя Миколайовича особливий інтерес стала проявляти влада. Річ у тім, що в попередні два з половиною роки, коли Дома-ницький жив у рідному Колодистому, він став активно впроваджувати у своєму й сусідніх селах кооперацію. «Вже в 1904 році, – пише один із дослідників, – очолюваний В. Доманицьким кооперативний рух охопив дев'ять навколишніх сіл, кредит у банку сягав кількості тисяч карбованців. У Колодистому був збудований за кошти селян двоповерховий будинок для кооперативу, була в ньому й зала для лекцій та самодіяльних вистав, де збиралося іноді до чотирьохсот чоловік...» Василь Доманицький тут – «фактичний голова кооперативу, бухгалтер, організатор «Просвіти», правозахисник і навіть лікар та аптекар» [3, с. 95]. Євген Чикаленко неодноразово пише про «кооперативні» захоплення Доманицького і про ту роль, яку останній покладав на кооперацію. «Наскільки я пам'ятаю, – пише Є. Чикаленко, – то на загальних зборах (з'їзді) 1901 року вперше по ініціативі В. Доманицького піднялося питання про високу вагу кооперації в справі відродження української нації і винесено було резолюцію, якою зверталася увага громад на кооперацію, на необхідність стати до неї якнайближче, щоб надати їй національного характеру. І дійсно, поступово українська інтелігенція майже скрізь прийняла гарячу участь в кооперації і зробила з неї один з найуспішніших способів пролиття національної свідомості в народні маси, що й відіграло таку велику роль на Україні під час революції 1917 року» [1, с. 227]. Успішно реалізувавши ідею кооперативного руху на практиці в рідному краї, Доманицький нажив собі немало ворогів і серед посередників та гендлярів у сільському виробництві, і серед купленої ними поліції, і серед місцевої влади. Зате здобув неабияку повагу й підтримку в селян-виробників. Чи це була не політика? – згадаймо слова Сергія Єфремова про позірну неполітичність Доманицького. Звичайно ж, політика. Та ще й така, що йшла врозріз із багатьма тодішніми державними тенденціями. Природно, що почалися переслідування Доманицького, від яких він мусив переховуватись. Безсумнівною політикою в тих умовах була й видавнича робота, й науково-просвітницька, й літературна. Василь Дома-ницький був членом історичного «Товариства Нестора-літописця», Київського «Товариства

грамотності», «Української Ради» та її видавничого гуртка тощо.

Євген Чикаленко тільки побіжно згадає ще одну видатну заслугу Василя Доманицького – його роботу над Шевченковим «Кобзарем».

На одній зі сторінок «Спогадів» Є. Чикаленко висловлює радість від згуртування поступових українських сил, а серед них називає й Доманицького, котрий «працював тоді в Петербурзі над повним виданням «Кобзаря», який потім видало «Т-во допомоги студентам» в Петербурзі та «Добродійне товариство». Мовилося про 1906-1907 роки. Між тим, Доманицький над Шевченковою творчістю працював тривалий час і досяг тут визначних здобутків. Класикою шевченкознавчої текстології стала велика праця Доманицького «Критичний розслід над текстом “Кобзаря”» (1906), котра вже давно потребує перевидання. Це було фактично перше й найповніше текстологічне дослідження «Кобзаря», без якого неможливе було й видання першого повного «Кобзаря» Т. Шевченка, здійснене В. Доманицьким у 1907 р.

«Критичний розслід...» був високо оцінений вже сучасниками Доманицького. Іван Франко зауважував: «Те, що повинно було бути зроблено ще за життя Шевченка або швидко по його смерті – підготування матеріалів для повного критичного видання його творів, зроблено аж тепер, на ваших очах, майже півстоліття по його смерті» [3, с. 98]. Доманицький ґрунтовно дослідив 270 автографів Шевченка, 18 копій із них, усі прижиттєві й посмертні видання поета.

Є. Чикаленко ще раз у щоденнику згадає петербурзьке видання «Кобзаря», підготовлене В. Доманицьким, але вже в іншому контексті. Ідеться про 1912 рік і про суд, який «постановив сконфіскувати видання «Кобзаря» і вчинити суд над видавцями»: царські й церковні чиновники виявили в «Кобзарі» «кошунство» й «образу величності» [2, с. 205]. Доманицького судили вже й по його смерті.

Усе перше десятиріччя ХХ століття Василь Доманицький жертовно й дуже плідно працював. Близько ста різнопланових публікацій він умістив тільки в «Київській Старині». А ще ж були «Літературно-Науковий Вісник», «Громадська думка», «Рада», «Український вісник»... Василь Миколайович писав на різні теми: його результативно цікавили не тільки кооперація і шевченкознавство, не тільки історія, а й археологія, право, етнографія, фольклористика, історія видавничої справи, звісно ж, літературознавство... Доманицький глибоко дивував сучасників своєю, здавалося, невичерпною енергією. «Хто не знав особисто невисипущої праці Доманицького, – писав про побратима О. Лотоцький, – не зможе собі уявити, як то до 33-літнього віку, з якого принаймні 8 літ припадає на лежання в ліжку смертельної хвороби, можна було розвинути таку колосальну й zarazом різнорідну діяльність, переробити всю ту працю, що здолав її, виконати той феноменальний акумулятор людської енергії» [3, с.105].

Справді, велич громадянського й суто людського подвигу Василя Доманицького незрівнянно зростає, коли знати й розуміти, за яких умов жив, працював і творив цей винятково скромний і делікатний чоловік. Його науково-творча і найплідніша громадська діяльність розпочинаються практично одночасно із захворюванням на легеневі сухоти – невиліковну на той час хворобу – з 1900-1901 років. Усе наступне десятиліття аж до кончини – це нерівна боротьба Доманицького з недугою.

Із року в рік прогресуюча хвороба присутньо впливала та визначала і місце проживання, і ритм роботи, і – доволі часто – її зміст. Доманицький вимушений був їздити на лікування в різні місця і, за злого іронією долі, погодні умови в тих місцях у час перебування там Василя Миколайовича видавалися на диво несприятливими. Уже й самому Доманицькому здавалося, що він «возить за собою» погану погоду. Починаючи з 1901 року, життєвий маршрут нагадував майже суцільну подорож із більш чи менш тривалими «зупинками»: Київ – Ялта – Київ – Колодисте – Башкирія – Львів – острів Корфу – Київ – Чугуїв – Колодисте – Петербург – Кавант-сарі (Фінляндія) – Закопане (Польща) – Відень (Австрія) – Аркашон (Франція)...

Лікуючись, Доманицький невпинно працював, вів жваву переписку з багатьма адресатами, зустрічався з відомими людьми. Львівська «мандрівка» позначилася знайомствами з І. Франком, В. Гнатюком, В. Сімоновичем, новими планами й реальними діями. Таким у загальних рисах був «антураж» справді жертвовної праці Доманицького задля українського національного відродження.

Євген Чикаленко напевне ж знав про невеселі перспективи зі здоров'ям у Доманицького. 26 листопада 1909 року він робить такий запис у щоденнику: «Взагалі українській літературі не щастить: Б. Д. Грінченко та В. М. Доманицький доживають, можна сказати, останні дні свої за кордоном» [2, с. 78].

За всієї очікуваності трагічного фіналу смерть Василя Доманицького гостро вразила Є. Чикаленка. Це видно не тільки в щоденникових словах, але й у тому, як широко Євген Харлампійович описав перипетії перевезення тіла небіжчика з французького Аркашона до українського села Колодисте. Навіть ця трагічна епопея виразно засвідчила ту шану й повагу, на яку здобувся Василь Доманицький у всіх, хто його знав.

Помер Василь Доманицький у далекій Франції на світанку 28 серпня (11 вересня за новим стилем) 1910 року, а 1 вересня Є. Чикаленко записує у щоденник: «Помер В. М. Доманицький! Нема у мене й слів, щоб висловити той жаль, що лежить у мене на серці... Хто особисто знав цю чисту і святу людину, цього безкорисного і дійсно невтомного робітника на нашій ниві, той мене зрозуміє... Треба вжити всіх заходів,

щоб не покинути його тіла на чужій стороні, в якомусь Аркашоні, про який ніхто не знає й де він.

Це була б така невдячність, такий сором самим українцям перед собою, що й здумати боляче. А тут якраз грошей у мене нема, та так нема, що на весь би голос кричав – рятуйте, люди!» [2, с. 114-115].

Про гроші Чикаленко пише не випадково, бо перевезення труни з тілом Доманицького коштувало немало. На цій трагічній хвилі, як свідчать записи, відбулося й посмертне примирення Василя Доманицького з батьком-священником, з яким у сина стосунки не склалися так, що Василь Миколайович відмовлявся брати в батька гроші на лікування. Старий Доманицький вельми достойно повівся в тяжкий для нього час перевезення сина-небіжчика і його поховання. Як і свідомо українська громада, друзі Василя Доманицького, котрі зробили все, аби цей подвижник духу і праці впокоївся в рідній землі, у рідному селі. Тим паче, що крім об'єктивних обставин (перевезення, кошти), були й сильні чиновницькі перепони. Київський губернатор не дав згоди старому Дома-ницькому на поховання його сина в Києві. Влада боялася маніфестацій. Із Київської гімназії не пустили на похорон найменшого брата Дома-ницького – гімназиста Віктора. Поліція весь час відстежувала ситуацію, не дозволяла київським друзям їхати на похорон у Колодисте. Але ж із Києва приїхали із траурними вінками Є. Чикаленко, Є. Єфремов, Л. Яновська, М. Синицький, М. Требинська... Євген Харлампійович пише, що їм хотілося, «щоб делегатів-інтелігентів зібралось якомога більше, щоб селяни бачили, що їхнього Василя шанує все українське грома-дянство» [2, с. 124]. І ще Чикаленко пише про те сильне враження, яке справила на нього величезна маса селян, котрі попри заборони й погрози поліції прийшли провести «свого дорогого порадника і вчителя з шаную і побожністю до самого двірця, коло 15 верстов, до місця вічного спокою» [2, с. 125]. До слова, вночі після похорону поліція заарештувала чотирьох селян, які особливо активно сприяли гласному похорону Васи-ля Доманицького. А ще поліцейські зрізали з вінка стрічку з написом: «Дорогому порадникові, незабутньому вчителеві, славному борцеві за долю рідного краю – з незмірним жалем Колодиські селяни».

Між тим, цьому порадникові, вчителеві і славному борцеві виповнилося всього 33 роки. А як багато він устиг зробити для України...

Список літератури

1. Чикаленко Є. Спогади (1861–1907). Київ : Темпора, 2003. 416 с.
2. Чикаленко Є. Щоденник. Київ : Темпора, 2004. Т.1. (1907–1917). 428 с.
3. Болабольшенко А. Побратими: Сергій Єфремов, Василь

Доманицький – нариси життя та творчості. Київ : Щек і Хорив, 2003. 112 с.

4. Єфремов С. Про дні минулі: спогади. *Молода нація*. 2003. № 2. С.126–169.

5. Сербей В. Г. Микола Аркас і його «Історія України-Русі» : передмова. Аркас М. Історія України-Русі : факс. вид. Київ, 1990. С.3–43.

УДК 011/016-051Доманицький(477.46)

*Григорій Голиш, кандидат історичних наук,
доцент, директор наукової бібліотеки
ім. М. Максимовича
Черкаського національного університету
ім. Б. Хмельницького,
почесний краєзнавець України*

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО В ГАЛУЗІ БІБЛІОГРАФІЇ

Анотація. У статті подано загальний огляд бібліографічних студій відомого письменника, перекладача, історика, публіциста й фольклориста Василя Доманицького. Акцентовано увагу на значенні та специфіці творчого доробку відомого українця в царині бібліографії.

Ключові слова: *В. Доманицький, бібліографія, бібліографічний покажчик, бібліографування, бібліографічний огляд, бібліографічний список.*

Annotation. The article provides a general overview of the bibliographic studies of the famous writer, translator, historian, publicist and folklorist Vasyl Domanitsky. Attention is focused on the significance and specificity of the creative work of the famous Ukrainian in the field of bibliography.

Keywords: *V. Domanitsky, bibliography, bibliographic index, bibliography, bibliographic review, bibliographic list.*

Наш іменитий земляк Василь Доманицький був наділений вражаюче багатогранним талантом творця, і, попри коротке, мов спалах смолоскипа, життя, подарував нащадкам доволі вагомий творчий спадок у літературі, перекладознавстві, історії, археології, публіцистиці, фольк-лористиці. Маємо всі підстави додати до цього переліку ще й таку особливу галузь духовнотворення як бібліографію, в якій великий достойник залишив доволі помітний слід. Незважаючи на досить багатопланову історіографію доманицькознавства, цей вектор творчої діяльності В. Доманицького вивчено ще недостатньо. Не претендуючи на особливу новизну, спробую бодай кількома штрихами окреслити творчий доробок відомого письменника й ученого-енциклопедиста в царині бібліографії.

Насамперед слід зазначити, що майже синхронний В. Доманицькому час українського Відродження ознаменувався очевидним поживленням бібліографічних студій. Стало заледве не модою того часу звернення до такого штибу дослідництва відомих діячів літератури та науки. Першою серйозною працею з бібліографії став укладений Миколою Костомаровим «Бібліографічний покажчик нової української літератури». Серйозно займалися бібліографуванням і відомі українці Борис Грінченко, Михайло Драгоманов, Володимир Іконников, Пантелеймон Куліш, Олександр Лазаревський, Михайло Павлик, Іван Павловський, Григорій Шерстюк, Іван Франко та ін. Для прикладу, великий Каменяр уклав бібліографію своїх творів і навіть запропонував доволі оригінальну бібліографічну класифікацію видань за 10-ма відділами.

Щодо В. Доманицького, то звернення до бібліографічних студій супроводжувало все його закоротке життя. Уже наприкінці ХІХ ст. наш земляк запропонував на сторінках часопису «Киевская старина» свій бібліографічний матеріал, в якому він піддав побіжному аналізу українсько-російську літературу за 1898 р. [1, 153–157]. Відповідний бібліографічний огляд за авторством Доманицького під назвою «Малоросійські видання 1899 року» з'явився і в наступному числі часопису. Об'єктом бібліографування стали праці з різних галузей: художньої літератури, етнографії, історії, публіцистики та ін. Слід зазначити, що вказана стаття носила здебільшого фактографічно-описовий характер.

Набагато вищим рівнем аналітичності й узагальнень відзначається підготовлений В. Доманицьким бібліографічний огляд за 1900 рік, що також був опублікований на шпальтах «Киевской старины» (під тематичною рубрикою «Бібліографія») [2, 166–177; 3, 33–39]. Об'єктом бібліографування тут виступає лише українська література, що переконливо засвідчує вже викристалізовані у В. Доманицького проукраїнські орієнтири. Додатковим аргументом цієї тези є те, що бібліограф уже не послуговується зневажливо-дискримінаційним означенням «малоросійський».

Серед інших, наш земляк називає й видання, що побачили світ у Черкасах: «Понад Дніпром» (І. Карпенко-Карий), «Малий кобзар» (Т. Шевченко, вміщено 63, переважно ліричні вірші поета), а також книжечку О. Кониського «Грошолюбка, 3-те вид». При цьому В. Доманицький зазначає, що видані названі книжечки «доброросівсно», «мають привабливий вигляд» і водночас є недорогими за вартістю (5 коп. за 70–80 сторінок).

У зв'язку зі смертю Олександра Кониського на його пошану з'явився об'ємний некролог, підготовлений активом «Киевской старины» (1901 р.). Після некрологу вміщено й укладений В. Доманицьким «Бібліографічний показник творів О. Кониського, написаних по-українському» (щоправда, російською мовою) [4, 7–27]. Вказане довідкове видання укладач розпочинає зі стислої передмови, в якій викладено його мету та особливості композиції. Бібліографічну інформацію подано в суворій хронологічній послідовності (від 1858 до 1900 р.). При цьому в межах окремого року бібліографічні позиції викладено не за абеткою, а довільно. Не простежуються дотримання укладачем певних стандартів і в описі джерел (прізвище автора вказується то перед твором, то після нього, додаткова бібліографічна інформація носить спорадичний характер тощо). Утім, поданий контент відзначається достатньою вичерпністю. Виняток становлять хіба що публікації О. Кониського в російській періодиці, і про цю бібліографічну лакуну укладач говорить у стислій післямові.

Наприкінці 1902 – на початку 1903 рр. В. Доманицький упорядкував бібліографічний збірник, присвячений 5-річній публікативній діяльності часопису «Літературно-науковий вісник» (1898–1902 рр.) [5]. Це доволі, як на ті часи, об'ємне видання (121 с.) побачило світ за редагуванням і з передмовою Івана Франка. Схваливши його на загал, Іван Якович радив галичанам послуговуватися ним, однак вказав на певні бібліографічні похибки і навіть, користуючися правом редактора, суттєво переробив один аркуш збірника.

Плідною виявилася бібліографічна діяльність письменника й в осягненні творчого доробку Марка Вовчка. При цьому саме В. Доманицький переконливо ідентифікував авторство Марії Вілінської-Маркович.

Досить професійно впорядкував він і хронологічний показник наявної на той час літератури про життя і творчість Т. Шевченка. [6, 5–10]. Матеріали вказаної бібліографічної праці уточнюють та доповнюють інформацію такого ж за змістом показника, укладеного українським етнографом Михайлом Комаровим (1903, Одеса). Звертає на себе увагу надзвичайна скуппульозність В. Доманицького в доборі та систематизації бібліографічної інформації.

Досить помітне місце у творчому доробку займає і тематична серія бібліографічних оглядів українських видань за 1906–1909 рр., опублікована на сторінках кількох чисел часопису «Україна» [7, 102–127]. Тут подибуємо зачатки досить вживаної в бібліографічному сьогоденні бібліометрії як перспективного напрямку видавничої аналітики. Зокрема, кожному скомпонованому в межах року бібліографічному списку передують узагальнені статистичні дані про жанри й кількість виданої літератури (з указанням місця видання). Подана й узагальнююча-підсумкова інформація.

Варто зацентруватися на тому, що для В. Доманицького, попри несприятливі історичні реалії, Україна постає як єдине духовне ціле, а тому в його бібліографічних списках поряд із виданнями підросійської України фігурують і книги та статті, що видані «за границею», у під-австрійських Львові (близько половини всіх видань 1906 р. українською), Перемишлі, Стрию, Коломиї та ін. Бібліографуванню піддано книги, брошури, збірники, альбоми, статті й навіть добірки епістолярію. Його об'єктом у рамках указанного видання стала друкована продукція різних галузей науки й літератури. Сам укладач піддає ці видання класифікації за такими відділами: 1) Археологія й історія; 2) Історія літератури і мови; 3) Критика, публіцистика, право та економіка; 4) Популярні видання; 5) Белетристика; 6) Поезія; 7) Драматичні твори; 8) Інформаційні видання.

Бібліографічний опис носить уже більш уніфікований характер і тут подано розлогішу інформацію про друковані суб'єкти. Зокрема, вказано рік і місце видання, подекуди наводяться сторінки чи загальний аркушевий обсяг. Деякі позиції супроводжуються оцінковими коментарями укладача на кшталт: «Брошура написана популярно, зрозуміло і доступно для сільського люду» чи «Досить шкідлива брошюрка, яка має на меті затуманювання селянських голів», «Брошура написана цікаво, тільки крученим правописом», «Видання містить в собі крім творів справді великої вартості усякі друго- і третерядні й зовсім не варті до друку речі».

Підсумовуючи, підкреслимо, що викладене вище дозволяє титулувати В. Доманицького ще й як продуктивного бібліографа. Його творчий доробок у цій специфічній царині потребує більш поглибленого й диверсифікованого дослідження насамперед на основі бібліографічних першоджерел.

Список літератури

1. Обзоръ украинско-русской литературы за 1898 годъ / В. Доманицкій. *Киевская старина*. 1899. № 12. С. 153–157.

2. Украинскія изданія 1900 года / В. Доманицький. *Киевская старина*. 1901. № 3. С. 166–177.
3. Украинскія изданія 1900 года / В. Доманицький. *Киевская старина*. 1901. № 4. С. 33–39.
4. Библиографический указатель сочиненій А. Я. Конисскаго, написанных по-малорусски / В. Доманицький. *Александр Яковлевич Конисскій : некрологъ* – оттискъ из журнала «Киевская старина». Киев, 1901. С. 7–27.
5. Показчик змісту «Літературно-наукового вісника» томів I–XX (1898–1902) / зладив В. Доманицький ; передм. І. Франка. Львів : друк. НТШ ім. Т. Шевченка, 1903. 121 с.
6. До бібліографії літератури про Т. Шевченка / В. Доманицький. *Киевская старина*. 1906. Т. 94. Сентябрь. С. 5–10.
7. *Україна*. 1907. Февраль. Ч. 2. С. 102–127.

УДК 929(477) “18/19” Доманицький

*Тетяна Клименко, кандидат
історичних наук, доцент,
директор Державного архіву
Черкаської області*

В. М. ДОМАНИЦЬКИЙ: ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Анотація. У статті висвітлюються маловідомі сторінки життя та діяльності відомого українського філолога, текстолога, історика, фольклориста, політичного та громадського діяча Василя Миколайовича Доманицького.

Ключові слова: *В. Доманицький, вчений, сторінки життя, діяльність, наукова спадщина.*

Annotation. The article highlights the little-known pages of life and activity of famous Ukrainian philologist, textual critic, historian, folklorist, political and public figure Vasiliy Nikolaevich Domanitsky.

Keywords: *V. Domanitsky, scientist, page the life, activity, scientific legacy.*

«Вставаймо, рук не покладаючи, до нової праці тим тяжче, що знову одного з найкращих робітників немає», – такими словами провів в

останню путь непересічну особистість, гордість української нації, філолога, текстолога, історика, фольклориста, політичного та громадського діяча Василя Миколайовича Доманицького український вчений В. К. Липинський. Помер В. М. Доманицький 28 серпня (за старим стилем) 1910 року на півдні Франції, у м. Аркашон, де йому довелося лікуватися [1]. Він прожив лише 33 роки, про що є запис в метричній книзі Різдно-Богородицької церкви с. Колодисте, передбачливо зроблений його батьком – Миколою Михайловичем Доманицьким, який служив у тому селі приходським священником [2]. Після смерті тіло при-везли в Україну, але через заборону владою поховання «небезпечного націоналіста» в Києві, місцем останнього спочинку стало село Колодисте [3]. Свою шану В. Доманицькому селяни рідного й навко-лишніх сіл висловили, несучи домовину 15 верств на руках, а на вінку було зроблено напис: «Дорогому порадинові, незабутньому вчителю, славному борцеві за долю рідного народу з незмірним жалем колодистські селяни» [4].

Метричні записи про народження [5], смерть [6], а також про родину Доманицьких дбайливо зберігаються в Державному архіві Черкаської області, із них можна довідатися про родинні зв'язки, кількість членів родини й багато іншої інформації [7].

Під час вивчення документів про народження і смерть вченого, було виявлено цікавий факт із його біографії, невідомий бібліографам: таїнства хрещення і поховання В. Доманицького здійснювали одні й ті ж люди із різницею в часовому проміжку в 33 роки – приходський священник містечка Катеринопіль, в якому проживала мати В. Доманицького, а пізніше – протоієрей с. Стецівка Микола Філімонович Грушецький та селянин с. Колодистого Іван Лисак, які вочевидь були у дружніх стосунках із батьком Василя Доманицького. Щиро поважаючи та з прихильністю до непереревершеної творчості Т. Г. Шевченка, В. Доманицький заповів викарбувати на надгробку слова поета: «Ми не лукавили з тобою, ми просто йшли, у нас нема зерна неправди за собою». Тому не випадково головним доробком вченого стало упорядкування повного видання «Кобзаря», що побачило світ 1907 р. у Петербурзі. Він звірив рукописи Т. Г. Шевченка і виправив помилки попереднього видання. Поряд із цим редагував працю М. Аркаса «Історія України».

В. М. Доманицький відбувся як науковець своїм найкращим літературознавчим дослідженням «Критичний розслід над текстом «Кобзаря» Шевченка», в якому автор розглядає текстологію віршів. У статтях «М. Марковичка» та «Авторство Марка Вовчка» (1908) виступив проти П. Куліша, довівши безперечну автентичність творів М. Вовчка. Висновки В. Доманицького були позитивно оцінені й підтримані І. Франком [8]. Опублікувавши кілька щорічних бібліографічних оглядів українських видань, розкрив себе в новій для нього галузі – бібліографії.

Як фольклорист збирав і досліджував народні пісні. Праці В. Дома-ницького з історії, етнографії та археології не виходили з рамок історіографії. У своїй статті «Вінчання навкруг «діжи» автор описав випадок дворазового вінчання однієї і тієї ж пари [9], а в статті «Невдале вінчання монаха» – хибну сутність духовенства наприкінці 90-х років XVIII століття [10].

Свої краєзнавчі дослідження В. Доманицький оприлюднив у ряді статей, серед яких «Приготування до зустрічі імператора Олександра I в Умані» (про відвідання імператором у 1822 р. Умані і пригосщення господинею «Софіївки» Софією Потоцькою в Гроті Фетіди августійшого гостя чаєм) [11], «До історії приватних пансіонів в Київській губернії на початку XIX століття» (про відкриття та діяльність жіночого пансіону в Умані) [12], «Як вводилося оспопрививання в Уманському повіті сто років тому» [13].

Археологічні дослідження В. Доманицького знайшли своє відобра-ження в статтях «Археологічний літопис», де йшлося про розкопки, які він проводив поблизу с. Павлівки, на фермі «Ольгино» поблизу с. Криві Коліна Уманського повіту [14], «Дослідження та розкопки» – про дослідження ним городища в рідному с. Колодистому [15]. Наведені вище та багато інших історико-літературних й фольклористичних праць В. М. Доманицького надруковані в «Київській старовині», «Записках нау-кового товариства ім. Т. Г. Шевченка», «Літературно-науковому віс-нику», «Українському віснику» та ін. Ці видання зберігаються у фондах архіву.

Неоціненний внесок В. Доманицького у видавничу справу. Очо-люючи наукову хроніку в журналі «Київська старовина», він створив товариство «Вік» для видання народних книжок. Тим же товариством був виданий збірник українських літературних творів до сторіччя української літератури. Як громадський діяч він сприяв розвитку кооперативних установ. За його участі в рідному с. Колодистому були відкриті лавка, сільський народний дім, читальня, комісійне бюро для продажу селянського хліба.

В. М. Доманицький як інтелектуальна та культурна людина кори-стувався на батьківщині величезною повагою. Науковці багатьох поколінь досліджують його спадщину. Матеріали біографічного характеру та значна кількість наукових статей і публікацій про нього зберігається в музейних, бібліотечних та архівних установах не тільки в Україні, але й за кордоном. У Музеї книги і друкарства України відкрита на його честь експозиція. Про активну громадську діяльність розпо-відають поліцейські донесення, що знаходяться в Центральному державному історичному архіві в Москві. В Інституті рукопису Націо-нальної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського зберігається особовий фонд В. М. Доманицького, в якому серед документів є рукописи творчих

праць, біографічні матеріали, службової та громадської діяльності, листування тощо.

Епістолярну спадщину В. Доманицького досліджують науковці Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. Про нього залишили спогади Д. Донцов, С. Єфремов, В. Антонович, О. Кониський. Особливо відверті й теплі спогади В. Липинського, який вважав В. Доманицького людиною неперевершеної довіри, найближчою йому з усього оточення, який зблизив його з М. Грушевським, С. Єфремовим, Б. Грінченком. В. Липинський у своїх листах був відвертим тільки з В. Доманицьким, а коло порушуваних ними проблем охоплювало науку, політику, публіцистику і просвітництво.

Публіцистичні роботи вивчають науковці Інституту журналістики Національного університету ім. Т. Г. Шевченка [16]. Чимало документів зберігається в архіві Інституту літератури НАН України [17]. Численні матеріали про В. Доманицького зібрав відомий український журналіст та краєзнавець М. Ф. Комарницький, фонд якого зберігається в Державному архіві Черкаської області [18].

У рамках даної статті автор не ставить за мету назвати всі інституції, в яких зберігається значний творчий спадок В. М. Доманицького, а лише підтверджує, що він був людиною багатою та чесною душі, усебічних знань, вірно служив українському народові.

Список джерел

1. Чулий Л. – Тихого сну. *Рада*. 1910. 7 листоп. № 253. С. 1.
2. Памятная книжка Киевской епархии. Київ, 1882. С.182.
3. Похорон Василя Доманицького. *Рада*. 1910. 6 листоп. № 252. С. 1.
4. Мельник О. Як видавець він був прямо незрівняний. *Укр. газета*. № 45(185). 18-31 груд. 2008. С. 2.
5. Ф. 931. Оп. 1. Спр. 191. Арк.8.
6. Ф. 931. Оп. 1. Спр. 797. Арк. 47.
7. Ф. 931. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 11; Ф. 931. Оп. 1. Спр. 177. Арк. 39, 123; Ф. Оп. 1. Спр. 469. Арк. 25.
8. Франко І. Київ, 1955. Т. 17. С. 409.
9. *Київ. старовина*. 1902. Т. 72. Лют. С. 72–74.
10. *Київ. старовина*. 1901. Том 73. Трав. С. 127.
11. *Київ. старовина*. 1901. Том. 73. Черв. С. 141–143.
12. *Київ. старовина*. 1901. Том. 73. Черв. С. 450–459.
13. *Київ. старовина*. 1902. Черв.-серп. С. 1–4.
14. *Київ. старовина*. 1899. Т. 66. Верес. С. 134–136.
15. *Київ. старовина*. 1901. Том. 72. Лют. С. 125–126.

16. Гирич І. Постаць В'ячеслава Липинського у світлі його листування з дореволюційних часів. *Укр. історик*. Ч. 2–4. С. 141–143. 1999. С. 110–142.

17. Ф. 47. Спр. 642.

18. Ф. Р-3990. Оп. 2. Спр. 104.

УДК 929:82:069:908(477.46)

Оксана Черкашенко,
*учений секретар КЗ «Черкаський
обласний краєзнавчий музей» ЧОР*

ВАСИЛЬ ДОМАНИЦЬКИЙ В ЕКСПОЗИЦІЇ ЧЕРКАСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Анотація. У статті розглянуто експозиційні комплекси Черкаського обласного краєзнавчого музею, присвячені Василю Доманицькому.

Ключові слова: *Василь Доманицький, Черкаський обласний краєзнавчий музей, експозиція, «Кобзар» Тараса Шевченка.*

Abstract. The article examines the exhibition complexes of the Cherkasy Regional Museum of Local Lore dedicated to Vasyl Domanitskyi.

Keywords: *Vasyl Domanitskyi, Cherkasy Regional Museum of Local Lore, exhibition, «Kobzar» by Taras Shevchenko.*

Незалежність України дала можливість теперішнім поколінням дізнатися про непросту нашу минувшину, про знакові постаті української історії. Серед таких достойників наш земляк Василь Доманицький (19.03.1877–10.09.1910) – літературознавець, історик, фольклорист, етнограф, археолог, бібліограф, перекладач, журналіст, громадсько-політичний діяч, фундатор поточної статистики друку України. Він був дійсним членом Київського товариства грамотності, Історичного товариства імені Нестора-літописця, Київського культурно-освітнього товариства «Просвіта» в пам'ять Тараса Шевченка, бібліографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Один з ініціаторів створення Всеукраїнської учительської спілки – професійної української організації вчителів і діячів народної освіти.

Доманицький народився в селі Колодисте Звенигородського повіту Київської губернії, нині Звенигородського району Черкаської області, у сім'ї місцевого священника отця Миколая, мати – Парасковія Опанасівна. Окрім Василя, у родині було ще п'ятеро дітей. Сім'я походила з давнього шляхетського роду.

У Києві закінчив Четверту чоловічу гімназію (1895), історико-філологічний факультет Університету св. Володимира (1900). Навчався на першому курсі, став співробітником відділу хроніки в журналі «Київська старовина». Був одним із засновників українського видавництва «Вік».

В університеті був учнем Володимира Антоновича. Окрім навчання і роботи, брав участь в археологічних розкопках та багато подорожував Україною. 1900 року, після закінчення університету, отримав посаду доглядача і вчителя в Київській приватній гімназії Валькера.

Уже восени 1901 року Доманицький захворів на сухоти (туберкульоз) і виїхав на лікування до Криму. Але й під час хвороби продовжував працювати. У цей період його обирають дійсним членом Київського товариства грамотності та Історичного товариства імені Нестора-літописця.

У 1904 році оселився в батьків у Колодистому. Там проводив активну громадську роботу, яка й призвела до конфлікту з імперською владою.

1906 року виїхав до Петербурга під чужим паспортом, де й надалі продовжував активно працювати. Писав під різними псевдонімами, але найчастіше використовував «Вітер», «Звенигородець», «Колодянин». У цей же час підготував фундаментальну літературознавчу працю «Критичний розслід над творами «Кобзаря» Шевченка» (1906) і вперше видав найповніший варіант «Кобзаря» (1907). Ним було досліджено всі прижиттєві й посмертні видання, а також 270 автографів Шевченка. Також уперше опублікував ряд творів Шевченка, авторство ж деяких спростував [1].

Через рік В. Доманицького вислали до Вологодської губернії, але пізніше у зв'язку з хворобою заслання замінили на трирічне перебування за кордоном. Спочатку лікувався в місті Закопане в Польщі, потім перебрався до Франції (м. Аркашон). Попри важку хворобу, у цей період редагував та видав «Історію України-Русі» Миколи Аркаса (1908). Це було перше видання нашої історії у викладі, доступному широкому загалу.

Помер Василь Доманицький 10 вересня 1910 року в м. Аркашон від хвороби, через два тижні після повідомлення про «помилування». Похований у Колодистому.

Безцінним є внесок Василя Миколайовича у становлення наукового шевченкознавства. «Без перебільшення можна сказати, що Доманицький вперше виявив перед нами чистий образ Шевченка, якого в протязі більш півстоліття однаково старанно закривали од нас – і цензура своїм червоним чорнилом, і видавці своїм класичним недбальством», – писав О. Білоусенко [2, с. 30].

Він одним із перших порушив питання про повне видання творів Т. Шевченка та сформулював вимоги до нього. Написав низку статей про Кобзаря: «До бібліографії літератури про Т. Шевченка» (1906), «Новознайдені поезії Шевченка» (1906), «Критичний розслід над текстом «Кобзаря» Шевченка» (1906), «Життя Тараса Шевченка» (1908, 1911, 1917, 1918 pp.) та ін. Був редактором першого повного видання «Кобзаря» в Росії (Санкт-Петербург, 1907; перевидання у 1908, 1910 pp.) [3].

В експозиції Черкаського обласного краєзнавчого музею є комплекс матеріалів, присвячений Василю Доманицькому. Він включає фото Василя Миколайовича (фотокопія), «Кобзарь» 1908 року [4] – прижиттєве видання, фотокопії записів із метричних книг церкви Різдва Богородиці села Колодисте про народження та смерть Василя Доманицького, а також фотокопію могили в Колодистому. Також представлений журнал «Киевская Старина» 1906 року зі статтю «Критичний роз-слід над текстом «Кобзаря» Шевченка» за його авторством [5], «Життя Тараса Шевченка» з підписом «Написав Василь Доманицький», 1917 р. [6], перевидання «Кобзарь» 1912 р. у редакції В. Доманицького [7] та «Історія України-Русі», яка підготовлена ним до друку 1990 року.

У фондах Черкаського обласного краєзнавчого музею зберігаються редаговані В. Доманицьким прижиттєві видання «Кобзаря» 1907 та 1908 років.

В інвентарній картці музейного предмета читаємо такий опис «Кобзаря» 1907 року: «Книга має зелену палітурку з тисненим орнаментом і написами під бронзу. Починається книга з шрифтового титула (попередні сторінки відсутні). На 3-4 сторінці розміщено «Од видавців», а на 5–9 «Од редактора» В. Доманицького. Перед творами розміщено автотипію портрета Шевченка. В кінці книги подані примітки до творів. Видання «Общества имени Т. Г. Шевченка для вспомоществования нуждающимся уроженцам южной России, учащимся въ высших учебных заведениях С.-Петербурга» та «Благотворительного Общества издания общепользных и дешевых книг». – СПб, Книгопечатная Шмидт, 1907, 634 с.» [8]. Цей «Кобзарь» експонується у відділенні Черкаського обласного краєзнавчого музею «Музей «Кобзаря» Т. Г. Шевченка», що по вулиці Хрещатик (Черкаси). На жаль, у зв'язку з повномасштабним вторгненням тимчасово знятий з експозиції.

В інвентарній картці описано «Кобзар» 1908 року: «Палітурка у книги м'яка, світло-коричнева, шрифтова, а пізніше приєднано палітурку від видання «Кобзаря» 1894 р. сіру коленкорову з орнаментальним написом по діагоналі в рамці. У книзі є передмова «Од видавців» та поміщена біографія Т. Шевченка в редакції Василя Доманицького» [9]. Ще один екземпляр «Кобзаря» 1908 року в редакції В. Доманицького експонується в залі № 12 нашого музею. Обкладинка цієї книги шкіряна, темно-коричневого кольору [4].

Читаючи спогади про Василя Доманицького, уявляємо людину чесну, розумну, цілеспрямовану, надзвичайно працьовиту і продуктивну. «І не тільки діяча шкода в особі Доманицького, – ще більше людини, чистої серцем і незломної духом, яка воістину «зерна неправди» не мала за собою й вічно горіла тим святим вогнищем, що піднімає виборних людей високо понад рівень буденщини», – писав Сергій Єфремов [2, с. 26-27]. Його спогади наскрізь пронизані тугою за Доманицьким, що є свідченням їхньої близької дружби. Окрім надзвичайних і рідкісних рис видатного науковця, Василь Доманицький мав риси людини, яка вміла товаришувати.

За 33 роки створити такий науковий доробок, це, напевно, вражає. Тим більше, що основна його частина припала на період тяжкої та виснажливої хвороби.

Нині актуальними є питання вшанування пам'яті вченого-земляка. Ім'ям Василя Доманицького мають бути названі вулиці, у музеях діяти тематичні експозиції, його роботи необхідно досліджувати і по них навчатися.

Список використаних джерел

1. 1877 – народився Василь Доманицький, історик і фольклорист/Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uin.gov.ua/istorychnyy-kalendar/berezen/19/1877-narodyvsya-istoryk-i-folkloryst-vasyl-domanytskyu> (дата звернення 08.05.2025).

2. Чистому серцем: Пам'яті Василя Доманицького / упоряд. і ред. В. Поліщук. – Перевид. 1912 р. з «Додатками» / за участю В. Мовчана. Черкаси: Чабаненко Ю. А., 2010. 176 с.

3. Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/> (дата звернення 09.05.2025).

4. Черкаський обласний краєзнавчий музей (далі ЧОКМ)/фонди / інвентарний номер ПП-16013.

5. ЧОКМ/ фонди/ інвентарний номер ПП-18320.

6. ЧОКМ/ фонди/ інвентарний номер ПП-20573.

7. ЧОКМ/ фонди/ інвентарний номер ПП-17148.

8. ЧОКМ/ фонди/ інвентарний номер ПП-17629.

9. ЧОКМ/ фонди/ інвентарний номер ПП-17630.

УДК 929:930](477)”18/19”

Валентин Лазуренко,
*доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
проректор Черкаського державного*

*технологічного університету,
голова Черкаської обласної організації
Національної спілки краєзнавців України*

**ВНЕСОК ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
В ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЮ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
ЛЕВА БИКОВСЬКОГО ТА ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО**

«Культурність нації в значній мірі виявляється в тому, як шанує нація своїх найкращих синів, апостолів правди і науки, діячів національного відродження. Коли прикласти цю міру до нас, то невелика честь та похвала на долю нам випаде», – саме цією патріотичною цитатою видатного уродженця Черкащини, відомого українського літературознавця, письменника, історика, фольклориста, публіциста, громадсько-політичного діяча та знаного творця кооперативного руху на теренах України Василя Доманицького хочу заакцентувати на важливості організованого Черкаською обласною універсальною науковою бібліотекою імені Тараса Шевченка заходу. Проведення круглого столу, присвяченого внеску двох видатних і знакових постатей в історії України – Лева Биковського та Василя Доманицького – за участі науковців-краєзнавців, музейних і бібліотечних фахівців, без перебільшення – вагомий внесок у дослідження та популяризацію їхньої наукової, історико-культурної спадщини, а, разом із тим, у розвиток регіональної персоналiстики.

Хочу наголосити на актуальності й важливості проведення персоналістичних краєзнавчих досліджень, ґрунтовного вивчення та введення в науковий обіг маловідомих аспектів життя, творчості, багатогранної та надзвичайно насиченої науково-громадської діяльності знаних краян.

Варто відзначити подвижницьку діяльність наших вчених, краєзнавців, які досліджують історію Черкащини. Чимало відомих постатей Черкаського краю оприявлено через наукові праці, публіцистичні статті В. Поліщука, О. Шамрая, В. Масненка, В. Мельниченка, Г. Голиша, Т. Клименко, В. Мицика, В. Хоменка, М. Кропивки та інших. Активно популяризують життєпис земляків різними формами і методами роботи бібліотеки, музеї Черкаської області.

Завдяки дослідникам повертається на батьківщину наукова спадщина Л. Биковського, якому належить розробка засад системної науки про книгу, бібліотеку, бібліографію. Незаперечна важливість його внеску в книжкову культуру в Україні та поза її межами. Про це свідчать творчі контакти Левка Юстимовича з чеськими та польськими колегами,

поцінування його діяльності та доробку українською діаспорою. Більшість праць науковця присвячено дослідженню життя і творчості відомих українських діячів, зокрема географа С. Рудницького, гідротехніка І. Шовгеніва, письменника Ю. Липи, політичного діяча, історика, економіста С. Гольдельмана та інших. Був знайомий і співпрацював із відомими вченими – академіком А. Кримським, Ю. Меженком, І. Огієнком, С. Єфремовим та іншими. Він особисто причетний до становлення та розвитку Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Поряд із професійною діяльністю Л. Биковський брав активну участь у науковому русі, в організації українських наукових інституцій в еміграції. Серед інтелектуальних інтересів ученого було понтознавство – наука про Чорноморський простір. Він видав ряд публіцистичних та пошукових праць із цієї проблематики. Про Л. Биковського як історика свідчать його унікальні спогади про маловідомі події в історії різних країн, цінне дослідження історії українських поселень у Колорадо (США). Цим самим він доносив до читачів важливу інформацію про науково-організаційну та культурно-освітню діяльність української діаспори в цілому.

Наукова спадщина вченого настільки багатогранна, що її докладний аналіз можливий лише в окремому монографічному дослідженні, якого, на жаль, ще немає. Черкаські краєзнавці публікують дописи про Л. Биковського в місцевій пресі. Вагомий внесок у справу збереження пам'яті про земляка зробив журналіст-краєзнавець Володимир Хоменко. У своїй книзі «Пам'ять» (2013), краєзнавчих довідниках, численних публікаціях він залишив нотатки про життєпис вченого. Цікаві спогади й перекази про його родину зібрав від старожилів краєзнавець М. Кропивко.

З останніх краєзнавчих робіт заслуговує на увагу книга К. Бугаєнко «Бібліотечна справа Черкащини: від першоджерел до сьогодення» (2023), де висвітлено персоналістичний вимір історії бібліотечної справи на Черкащині, і серед інших є імена, про які сьогодні йдеться.

У збірнику матеріалів науково-практичної конференції, приуроченої ювілею Черкаської ОУНБ імені Тараса Шевченка (2024), вміщено публікації про Л. Биковського та В. Доманицького «Видатні особистості українського книгознавства, бібліотекознавства, бібліографії, імена яких пов'язані з Черкащиною» Л. Воскобійник (заступник директора ОУНБ імені Тараса Шевченка), «Відомий бібліограф і книгознавець із Звенигородщини: штрихи до портрета» Л. Мальованой (фахівчиня Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького).

«Лицарем праці» називали дослідника вітчизняної історії та культури Василя Доманицького. Він всіляко дбав про піднесення націо-

нальної і суспільної самосвідомості рідного народу. За своє коротке життя він устиг зробити надзвичайно багато науково вартісних різножанрових досліджень та публікацій. Особливе місце в доробку вченого посідали мовознавство і шевченкіана, він був незрівнянний як видавець і бібліограф. Редактор «Кобзаря» – першого найповнішого видання, головної справи його життя, «Історії України-Русі» М. Аркаса, автор першого українського словника іншомовних слів. І це ще не повний діапазон інтересів вченого.

Визначна його роль в організації кооперативного руху в Україні. Проявив себе В. Доманицький у царині археології, проводив розкопки в рідних краях, бо ж за фахом історик, гідний учень В. Антоновича. Вплив Антоновича на становлення Доманицького як історика досліджував краєзнавець, доктор історичних наук В. Масненко. Він опублікував також матеріали про історію дружби і співпраці Василя Доманицького та В'ячеслава Липинського, його літературного «хрещеника».

Серед перших на Черкащині (та й в Україні), хто зробив кроки на шляху до відновлення історичної справедливості стосовно Василя Доманицького – науковець-краєзнавець В. Поліщук, дослідник літературних імен Черкащини.

Йому вдалося зібрати й видрукувати вже чотири книги праць Василя Доманицького, які не втратили своєї цінності, а також перевидати його фундаментальний «Критичний розслід над текстом «Кобзаря» Шевченка» (2008), впорядкований В. Доманицьким «Словарик. Пояснення чужих і не дуже зрозумілих слів», доповнену книжку спогадів «Чистому серцем» (2010), яка майже століття була прихована від людей. Володимир Трохимович був безпосередньо причетний до відновлення могили В. Доманицького в с. Колодисте на Черкащині, проводив наукові семінари за спадщиною вченого, видав книгу статей «Мій Василь Доманицький» (2015). За науковою редакцією та вступною статтею професора В. Поліщука Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка підготувала науково-допоміжний біобібліографічний покажчик «Невтомний робітник на рідній ниві: Василь Миколайович Доманицький» в серії «Черкащини славетні імена». Статті про Л. Биковського та В. Доманицького В. Поліщук включив у підготовлену ним «Літературну енциклопедію» (т. I, 2020).

Серед тих, хто активно вивчав та популяризував пошукові доробки В. Доманицького, уродженець Тальнівщини, краєзнавець Вадим Мицик, доктор філософії, член НСКУ та НСЖУ. Багато його статей про вченого опубліковано в місцевій пресі. За словами В. Мицика, національна свідомість для В. Доманицького була покликом до дії, до прагнення відкриттів, до роботи, здобреної любов'ю.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького до роковин науковця провів науковий семінар «Василь Доманицький: особистість і науково-творча спадщина» (2010). Матеріали заходу видано окремим збірником. У вміщених статтях науковців проаналізовано біографічні відомості про вченого, його внесок у різні сфери науки. Збірник став у нагоді дослідникам спадку славетного земляка, сприяючи популяризації невтомного працівника, велета українського духу.

Переглядаючи краєзнавчі видання, матеріали різних обласних наукових, регіональних історико-краєзнавчих конференцій, слід зауважити, що якщо ім'я В. Доманицького ще зустрічається в дослідженнях, публікаціях краєзнавців, то про Л. Биковського, на жаль, практично одиниці, а це мало з огляду на значущість його наукової діяльності. Науковий доробок науковця практично відсутній в Україні, розпорошений по різних країнах і вартує на повернення до наукового обігу наших сучасників.

Тож справа дослідження наукової спадщини цих вчених, непересічних особистостей є актуальною і важливою. Українська наука й культура в боргу перед національно свідомими патріотами. Тож ми, земляки-краєзнавці, маємо активізувати подальше вивчення та популяризацію їхніх праць, що становить цінність і для всіх, хто цікавиться історією України та Черкащини.

Такі круглі столи, історико-краєзнавчі читання, конференції, семінари, повідомлення і презентації в медіа та в ході освітніх заходів дадуть нові знання про багату історико-культурологічну спадщину та життєпис наших видатних вчених-краян.

Список літератури

1. Биковський Л. У службах українській книжці / упоряд. Л. Винар, Я. Ісаєвич. Львів, Нью-Йорк, 1997. 328 с.
2. Василь Доманицький: особистість і науково-творча спадщина: збірник праць учасників наукового семінару, проведеного з нагоди 100-річчя від часу смерті вченого, м. Черкаси, 14-15 верес. 2010 р. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2011. 224 с.
3. Добровольська Л. Л. Биковський і Звенигородщина. *Бібл. планета*. 2010. №2. С. 19-20.
4. Хоменко В. Пам'ять. Київ : Арт Економі, 2013. 180 с.

Ухвала
круглого столу з міжнародною участю
«Подвижники національного відродження:
Лев Биковський і Василь Доманицький»

(до 130-річчя від дня народження Л. Биковського та
115-річчя від часу смерті В. Доманицького –
вчених, уродженців Звенигородщини)
Україна, м. Черкаси, 14 травня 2025 року

Проведення круглого столу за участю науковців Черкащини та США, краєзнавців, бібліотечних та музейних працівників є вагомим внеском у справу дослідження наукової спадщини, збереження пам'яті про знаних вчених, уродженців Черкаського краю Л. Биковського та В. Дома-ницького – знакових постатей українського книгознавства, бібліотеко-знавства, бібліографії, публіцистики, літературознавства, філології, економіки, історії, геополітики, етнографії та інших сфер науки. Тема-тичний спектр вивчення інтелектуального доробку цих достойників із різнобічними талантами та дивовижною працьовитістю, розширюється, охоплює все більше аспектів різноманітної наукової та громадської діяльності.

На формування нового культурно-історичного простору цих відомих діячів науки як інституції соціальної пам'яті працюють музеї,

архіви, бібліотеки Черкащини. Вони, виконуючи меморіальну функцію, зберігають і транслюють інформаційні ресурси, наукові та культурні цінності, що є підґрунтям для дослідницької діяльності науковців.

Учасники круглого столу звернули увагу на те, що багатогранна спадщина Л. Биковського та В. Доманицького потребує активного включення до загального творчого наукового процесу, актуалізації фундаментального дослідження, пошуків і перевидань.

Учасники ухвалили:

- видати збірник матеріалів круглого столу;
- актуалізувати/створити експозиції/кімнати задля популяризації історико-культурологічної спадщини науковців-земляків в музеях, бібліо-теках, навчальних закладах (Звенигородка, Тальне, Вільховець, Лозо-ватка, Колодисте та ін.);
- домагатися видання/перевидання/цифровізації творчого спадку Л. Биковського та В. Доманицького;
- лобювати перед місцевою владою заснування обласної премії імені Левка Биковського для відзначення кращих бібліотек, бібліотечних працівників, популяризаторів книги і читання.

ЗМІСТ

Від упорядника	3
Подвижники національного відродження: Лев Биковський і Василь Доманицький Людмила ДЯДИК. Вступне слово	5
Частина 1. Лев Биковський: «У службах українській книжці» Олена НАРІЖНА. Лев Биковський: від вільховецького урочища Привороття до еміграції.....	7
Американський період життя і творчої праці Лева Биковського Габрієлла РЕЗНОВСЬКІ. Про життєвий шлях і деякі творчі доробки Л. Биковського.....	12
Юлія Госарт. З дослідів над історією українського поселення в Колорадо.....	16
Сара Клер. Огляд деяких колекцій праць Л. Биковського, опублікованих в Америці та Канаді.....	19
Клавдія БУГАЄНКО. Короткий огляд науково-творчої спадщини та джерельної основи дослідження життя і творчості Лева Биковського.....	20
Частина 2. Людина діла і праці: Василь Доманицький Володимир ПОЛІЩУК. «Борець за долю рідного народу» (Василь Доманицький у спогадах Євгена Чикаленка).....	28
Григорій ГОЛИШ. Творчий доробок Василя Доманицького в галузі бібліографії.....	38
Тетяна КЛИМЕНКО. В. М. Доманицький: штрихи до біографії (за документами Державного архіву Черкаської області).....	42
Оксана ЧЕРКАШЕНКО. Василь Доманицький в експозиції Черкаського обласного краєзнавчого музею.....	45
Валентин ЛАЗУРЕНКО. Внесок Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України в дослідження та популяризацію історико-культурної спадщини Лева Биковського та Василя Доманицького.....	49
Ухвала круглого столу з міжнародною участю «Подвижники національного відродження: Лев Биковський і Василь Доманицький»	54

Наукове видання

**Подвижники національного відродження:
Лев Биковський і Василь Доманицький**

Матеріали круглого столу з міжнародною участю
14 травня 2025 року
м. Черкаси

Упорядник

Бугасько Клавдія Сергіївна

Відповідальна за випуск

Л. Д. Дядик

Редагування

О. І. Дяглюк

Формат 60x84/16

Видавець і виготовлювач
Комунальний заклад «Обласна універсальна наукова бібліотека імені
Тараса Шевченка»,
вул. Байди-Вишневецького, 8, м. Черкаси, 18001

Підписано до друку 22.07.2025. Тир. 35. Ксерокс ОУНБ імені Тараса
Шевченка